

KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Kvalita života dětí nezaměstnaných rodičů

Bakalářská práce

Praha 2008

Vedoucí diplomové práce:
Doc.PhDr. Václav Břicháček

Vypracoval:
Jan Rybář

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 8.5.2008

.....
podpis

Obsah

Úvod	1-2
I. Kvalita života	
1.1. Definice kvality života.....	2-3
1.2. Modely kvality života.....	3-5
1.2.1. Kvalita života a životní spokojenost	5-6
1.3. Metody zjišťování kvality života	6-8
II. Nezaměstnanost	9
2.1. Definice a základní charakteristiky nezaměstnanosti	9-10
2.1.1 Typologie nezaměstnanosti.....	10-11
2.2. Význam práce pro člověka.....	11
2.3. Dopad nezaměstnanosti na člověka.....	12
2.3.1. Ekonomické důsledky nezaměstnanosti.....	12-13
2.3.2. Sociální důsledky nezaměstnanosti.....	13-14
2.3.3. Vliv nezaměstnanosti na fyzické a psychické zdraví.....	14-16
2.3.4. Vybrané studie o vlivu nezaměstnanosti.....	16-17
2.3.5. Vliv nezaměstnanosti na děti.....	18-19
2.4. Typy reakcí na ztrátu zaměstnání.....	19-20
2.4.1. Strategie zvládnání krizových situací.....	20-22
2.4.2. Životní strategie nezaměstnaných.....	22-23
2.4.2.1. Faktory, hrající roli při zvládnání situace ztráty práce.....	23-25
2.5. Možnosti pomoci nezaměstnaným.....	25-26
III. Rodina	27
3.1. Definice rodiny.....	27-28
3.2. Význam a funkce rodiny.....	28-30
3.3. Výchovná funkce rodiny.....	30-31
3.3.1. Výchova a kvalita života – hypotéza.....	31-32
Praktická část	
IV. Výzkum	34
4.1. Cíl výzkumu.....	34
4.2. Výzkumné předpoklady.....	34
4.3. Výzkumný vzorek.....	34-35
4.4. Zvolená výzkumná metoda.....	36-38
4.5. Strategie výzkumu.....	38-39

4.6. Výsledky výzkumu.....	40
4.6.1.Rodiče – základní profil.....	40-41
4.6.2. Kvantitativní výzkum – výsledky.....	42-43
4.6.3. Kvalitativní výzkum – výsledky.....	44-54
Příloha.....	55-56
Závěrečné zamyšlení.....	56
Seznam použité literatury.....	57-59

Úvod

Zdá se, že kvalita života je dnes opravdovým fenoménem. Setkáváme se s tímto pojmem v mnoha souvislostech – jako s kvalitou života nemocných, starých nebo mentálně postižených lidí; pojem „kvalita života“ se objevuje i v rámci hodnocení celých populací nebo kontinentů. Z toho také vyplývá, že jde o pojem široký a multi-dimenzionální.

Kvalitou života u nezaměstnaných rozumíme v podstatě to, jak se člověku bez zaměstnání žije, jak se mu daří, jak nezaměstnanost ovlivňuje jeho život. Ačkoli je v průmyslově rozvinutých zemích nezaměstnanost běžným jevem, je vnímána jako stigma, jako nedostatečnost a často i neschopnost člověka. Kromě toho znamená ve většině případů ekonomické i „sociální“ strádání. Člověk bez zaměstnání, bez pravidelného příjmu nebo s velmi nízkým příjmem v podobě různých podpor, má omezené možnosti, jak trávit volný čas. Zároveň ho nezaměstnanost vyřaduje z širšího lidského společenství, v rámci kterého dochází ke sdílení zkušeností a zážitků.

Cílem této práce je prozkoumat, jakým způsobem ovlivňuje nezaměstnanost rodičů kvalitu života dítěte. Takový výzkum je problematický z několika hledisek: především je problematická sama definice pojmu „kvalita života“, která může být vnímána z pohledu filosofického, psychologicko-medicínského, sociologického nebo teologického. Nejčastěji se však s tímto pojmem setkáváme u lidí nemocných nebo nějakým způsobem hendikepovaných, zatímco v případě této práce jsou předmětem výzkumu děti „zdravé“ /z pohledu psychologicky – medicínského/. Určitý hendicep v podobě nezaměstnanosti je tu sice předpokládán, nicméně tento předpokládaný hendicep není osobně prožívaný, ale pouze sdílený. Výzkum toho, jak dochází k tomuto sdílení, respektive přenosu negativních důsledků nezaměstnanosti z rodičů na děti, vyžaduje pochopení a orientaci v principech výchovy, socializace a obecně v principech fungování rodinného systému. Myslím, že takový koncept výrazně přesahuje moje možnosti a rozsah bakalářské práce, proto v oblasti rodiny a výchovy zmíním pouze základní principy a úvahy. Zaměřím se raději na subjektivní výpovědi dětí, týkající se jednotlivých dimenzí, vztažených k pojmu „kvalita života“ – jakými jsou sebepojetí, sociální a rodinné vztahy, koníčky, zájmy, finanční situace, spokojenost nebo školní výsledky.

Teoretická část bakalářské práce se skládá ze tří hlavních kapitol. První kapitola pojednává o kvalitě života. Je zde jednak definován samotný pojem, jednak představuji několik možných a nejčastějších konceptů kvality života. Zabývám se též metodikou měření této „proměnné“ a zmiňuji zde úskalí, které toto měření přináší – a to zejména u dětí.

Druhá kapitola je věnována fenoménu nezaměstnanosti. Pokusím se obecně definovat tento jev a roztrídím nezaměstnanost do několika kategorií. Pokusím se vyložit, jaký význam má pro člověka práce a jaké to může mít dopady, pokud práci ztratí nebo dlouhodobě nemůže žádnou práci najít. Věnuji se zde také tomu, jak člověk tuto situaci prožívá; jak reaguje, jaké strategie volí a které faktory hrají roli při zvládnání situace ztráty práce. Třetí kapitola je pak věnována rodině. Definuji zde základní pojmy, týkající se rodiny a vysvětlím některá pojetí výchovy.

Praktická část je rozdělena do dvou částí. První část tvoří kvantitativní fáze výzkumu, zaměřená na zjišťování potřeb a hodnot u respondentů. V kvalitativní fázi výzkumu jsem zpracovával odpovědi respondentů tak, jak jsem je zaznamenal v částečně strukturovaném rozhovoru. Následuje zhodnocení výsledků a závěr.

I. Kvalita života

1.1 Definice kvality života

Zdá se, že pojem „kvalita života“ je zvláště v posledních letech módním termínem. Jedna z prvních zmínek o „kvalitě života“ pochází ze 60. let 20.století, kdy američtí ekonomové použili tohoto termínu jako součást varování před nebezpečnými ekologickými dopady související s tehdejší idejí neomezeného ekonomického růstu. Nevědomky tak rozpoutali diskurs, hlásající rozmanitou komplexnost podmínek pro to, aby se člověku „žilo dobře“. Výstižně to popisuje L.B.Johnson (1964): „Cíle nemůžeme poměřovat výší našich bankovních kont. Mohou být měřeny pouze kvalitou života, které naši občané prožívají.“¹

Ačkoli zřejmě nikdo z nás by neměl problém popsat, jak si představuje „kvalitu života, přesná definice pojmu není všeobecně akceptována vzhledem k velkému množství oblastí, ve kterých se s tímto pojmem setkáváme. S kvalitou života se dnes setkáváme v medicíně, psychologii, ekonomii, sociologii filosofii nebo teologii a každé z těchto odvětví má svou vlastní konstitutivní oblast, ve které definici pojmu „zakládá“. Zdá se, že definici bude třeba koncipovat v rámci daného oboru a vázanou na určitý aplikační kontext.² Jedno však mají

---

¹ Jiří Mareš a kol.: Kvalita života u dětí a dospívajících I., str.11

² Jiří Mareš a kol.: Kvalita života u dětí a dospívajících I., str.12

definice společně: měly by obsahovat údaje o fyzickém, psychickém a sociálním stavu člověka.

Často se s kvalitou života setkáváme v medicínské oblasti v souvislosti s dlouhodobě nemocnými pacienty, kde kvalita života je indikátorem, zhodnocujícím efekt léčby. Jednu z nejkompexnějších definic nabízí Mezinárodní lékařská organizace /WHO/, když říká, že kvalita života je „vnímání vlastní pozice v životě v kontextu kultury a hodnotového systému, se vztahem ke svým životním cílům, očekáváním, normám a zájmům. Jedná se o široký koncept, který je celkově ovlivňován fyzickým zdravím člověka, jeho psychickým stavem, osobními názory, sociálními vztahy a vztahem ke klíčovým oblastem životního prostředí.“³

Sociologické pojetí staví kvalitu života jako protiklad proti těm společenským kritériím, postaveným primárně na ekonomických ziscích a obecně na kvantitě. V rámci sociologie se setkáváme například s tzv. „školní“ kvalitou života / měří se subjektivní pohoda žáka/ nebo s měřením kvality života pracovníků v určitém podniku. V oblasti psychologie jsou klíčovými aspekty kvality života smysluplnost života, dosahování osobních cílů a celkové osobní spokojenosti.

Hlavními aspekty kvality života obecně jsou somatické, kognitivní, emoční, sociální a behaviorální aspekty.

1.2. Modely kvality života

Při zkoumání tohoto fenoménu je důležité zodpovědět otázku, o jaký typ kvality nám jde. Jak poznamenává J.Křivohlavý, kvalita je totiž něčím, o čem mají různí lidé různé názory.⁴ Nejjednodušeji můžeme rozdělit kvalitu života do dvou celků:

A: subjektivně vnímaná kvalita života /“subjektivní pohoda“/

B: objektivně vnímaná kvalita života /“objektivní životní podmínky“/

Od A, Tento koncept se týká lidské emocionality a všeobecné spokojenosti se životem. Vztahovým rámcem je tu vnitřní „svět“ člověka – jeho hodnoty, cíle, směřování. Na pocit spokojenosti působí mnoho faktorů, které mezi sebou vzájemně působí – jsou to například materiální dostatek, zdraví, výkonnost, bezpečnost, emocionální nasycení nebo společenská

---

³ „Quality of Life is an individual's perception of their position in life in the context of the culture and value systems in which they live and in relation to their goals, expectations, standards and concerns. It is a broad ranging concept affected in a complex way by the person's physical health, psychological state, personal beliefs, social relationships and their relationship to salient features of their environment.”
www.who.int

⁴ J.Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.162

akceptace. Pro subjektivní vnímání kvality života je nicméně rozhodující kognitivní hodnocení a emoční prožívání vlastního života, které se socioekonomickým statutem a dokonce ani s biologickým zdravím nemusí být v přímé úměře.

Od B, Tato koncepce pracuje s objektivně měřitelnými veličinami, týkající se nějakým způsobem sociálních podmínek života, společenského statusu nebo fyzického zdraví. Vzhledem k tomu, že kritéria kvality života se tu stanovují arbitrárně, nemusí být vždy v souladu s tím, jak jedinec sám hodnotí svou situaci.

Subjektivní vnímání kvality života a objektivní podmínky spolu vzájemně interagují, přičemž jejich vzájemný vztah není jednoduché rozluštit. Obecně platí, že jsou-li objektivní životní podmínky i subjektivně vyjádřená pohoda špatné, člověk strádá a kvalita jeho života je špatná. V opačném případě – když životní podmínky i subjektivní pohoda jsou dobré, dobrá je i kvalita života. V případě, kdy životní podmínky jsou špatné, ale jedinec vykazuje dobrou subjektivní pohodu, mluvíme o tom, že se člověk *adaptoval* na nepříznivé podmínky. Jsou-li životní podmínky dobré, ale člověk přesto vykazuje špatnou subjektivní pohodu, označujeme tento stav pojmem *disonance*. (nesoulad)

Jiný koncept pochází od holandské badatelky R.Veenhovenové (2000), která přichází se čtyřmi možnými pohledy na kvalitu života:

/1/ příhodnost prostředí pro život /*environmental quality of life*/

/2/ životaschopnost jedince /*life-ability*/

/3/ užitečnost života /*utility of life*/

/4/ porozumění vlastnímu životu /*appreciation of life*/

od 1, Příhodnost prostředí znamená, jaké jsou konkrétní životní podmínky, ve kterých člověk žije. Do této oblasti spadají pojmy jako je životní úroveň, sociální zabezpečení člověka, politická situace apod.

od 2, Životaschopností jedince se rozumí souhrn všech jeho vnitřních kvalit – to, jak je schopen vyrovnávat se s problémy, jeho „životní naladění“ /optimismus-pesimismus; extroverze-introverze.../, jeho schopnosti učit se, adaptovat se na . Sem také patří vlastnosti typu odolnosti, nezdolnosti a soudržnosti. /viz níže, kap. 2.4.1. Strategie zvládnání krizových situací/

od 3, Užitečnost života znamená, do jaké míry člověk překračuje hranice sebe sama a přispívá ke „kvalitě života“ druhých lidí.

Od 4, Porozumění vlastnímu životu znamená, jak jedinec sám hodnotí svůj život a jeho aspekty. Základními pojmy v této oblasti jsou životní spokojenost, hodnoty, štěstí nebo subjektivní pohoda */subjective well-being/* . Tato pohoda souvisí jak s pozitivním sebehodnocením v různých oblastech života, tak s celkovou spokojeností či seberealizací.⁵

Jiné modely pojetí kvality života kladou důraz na hierarchii potřeb a nepřímou tak vychází ze známé Maslowovy „pyramidy potřeb“ (1943, 1954)⁶. (Nejelementárnějšími potřebami jsou /1/ fyzické potřeby, následují /2/ potřeby bezpečí; /3/ potřeby lásky, přátelství a sounáležitosti; /4/ potřeba uznání, respektu a sebeúcty; /4/ sebeaktualizace jedince). Nevýhodou takových hierarchických modelů je, že nevystihují proměny kvality života v čase. Nečekané životní situace jako je úraz, nemoc nebo ztráta zaměstnání mohou změnit kvalitu života. Proto byly vyvinuty dynamické modely kvality života, které operují s časovou strukturou.

1.2.1. Kvalita života a životní spokojenost

Tento hlubší způsob pohledu na problematiku zohledňuje v plné míře subjektivní hodnocení dané situace jedincem. Kvalita života je definována s ohledem na to, do jaké míry je člověk spokojen se svým životem. Echteld (1999) definuje uspokojení člověka takto:⁷ Uspokojování je definováno jako důsledek dlouhodobé zkušenosti daného člověka z dosahování jeho životních cílů, které probíhá tou rychlostí, kterou on sám očekával, případně rychleji. Důraz je zde kladen především na cílesměrnost jednání a smysluplnost vlastní existence. Tento pohled je výrazně subjektivní, protože „důležité proměnné“ si tu člověk stanovuje sám. Těmito proměnnými jsou životní cíle a hodnoty. Cíle jsou podstatou lidského jednání, onou hybnou silou, která člověka „postrkuje“ vpřed. Na pozadí každého takového cíle se skrývá určitá hodnota, hodnotový systém člověka. Hodnoty mohou nabývat rozmanitých podob: nejčastěji se mluví o hodnotách materiálních, duchovních, sociálních, morálních nebo estetických. Některé příklady životních cílů a hodnot uvádí J.Křivohlavý:⁸

- Rodina, manželství / přítomné hodnoty jako láska, péče, starost, soudržnost a vzájemná pohoda v rodině/
- Tělesně zdraví / cílem je udržování a případné zlepšování zdravotního stavu/

---

⁵ J.Mareš a kol.: Kvalita života u dětí a dospívajících

⁶ M. Nakonečný: Psychologie osobnosti, str.130

⁷ J.Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.169

⁸ J.Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.245

- Duševní pohoda / cílem je udržet si aktivní mysl, dobrou náladu, vlastnosti jako empatie, chuť do života apod./
- Vztahy mezi lidmi / udržování přátelských vztahů, zvětšování tolerance, obecné udržování dobrých vzájemných vztahů mezi lidmi/
- Práce na sobě / cílem je například sebevzdělávání/
- Kultura, sport, koníčky

Tyto hodnoty vytváří jakousi hierarchii a seskupují se podle toho, co člověk považuje za nejdůležitější. Hodnotový systém je však závislý na zkušenosti člověka a může se i velmi dramaticky změnit. Známý je v tomto směru Aristotelův výrok v Nichomachově etice, který říká: „Když člověk onemocní, vidí štěstí ve zdraví. Když je v pořádku, jsou mu štěstím peníze“. ⁹ To, jaké člověk volí hodnoty, souvisí s celkovým zaměřením jeho života. Jak uvádí Křivohlavý¹⁰, toto směřování je podstatnou charakteristikou kvality života. Podle tohoto pojetí „kvalitně žije“ ten, jehož jednání přesahuje aktuální rovinu časoprostoru a směřuje tak k transcendentální hodnotám. Hodnocení života se v tomto případě neodvíjí od naplňování materiálních potřeb, ale od naplňování smysluplnosti života.

1.3. Metody zjišťování kvality života

Metod měření kvality života dnes existuje velké množství. Základní rozdělení spočívá v tom, kdo je hodnotitelem kvality života. Může to být druhá osoba /1/ nebo sám zkoumaný člověk /2/. Existují i metody, kde se oba typy hodnocení kombinují. /3/

Od 1, Mezi tento typ hodnocení patří celá řada důmyslných metod posuzování stavu člověka. Nejvíce jich existuje v oboru lékařství. Známé jsou například *Health State Profiles /HSP/ - Profily zdravotního stavu pacienta*, ve kterých se na člověka pohlíží z ryze fyziologického hlediska. Jiným případem je tzv. Karnofskyho index, kdy lékař vyjadřuje svůj názor na celkový zdravotní stav pacienta. Od posuzování ryze zdravotnických hledisek vznikly postupně metody, zabývající se celkovým stavem „pacienta“. Sem patří tzv. *Vizuální škálování celkového stavu pacienta* (Křivohlavý, 1986), kdy hodnotitel označí na deseticentimetrové úsečce bod, ve kterém se podle jeho názoru pacient nachází. / v anglických termínech je tato metoda označována *VAS = Visual Analogous Scale*/ Problémem všech těchto „symbolických“ vyjádření je to, že nemusí vystihovat skutečné pocity pacienta.

⁹ J.Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.161

¹⁰ J.Křivohlavý: Psychologie nemoci, str. 180

Přesnější metody jsou takové, ve kterých se ke stavu pacienta /resp. k předem daným kritériím jako je sociální opora, zvládnání těžkostí, bolest, celkový emocionální stav atp./ vyjadřuje více lidí nezávisle na sobě.

Od 2, Rozšířenou metodou, kdy hodnotitelem je sama daná osoba, je metoda *SEIQoL* (O'Boyle, McGee, Joyce, 1994) / v angl. *Schedule of Evaluation of Individual Quality of Life – Systém individuálního hodnocení kvality života*/. Základními daty tu přitom nejsou předem stanovené dimenze, ale tyto data si určí zkoumaná osoba – sama stanoví, co je pro ni „dobré, správné a žádoucí“. Pojetí kvality života dané osoby tedy záleží na jejím vlastním systému hodnot. Aspekty, které jsou pro zkoumaného člověka v daném momentě závažné, se tato metoda snaží odhalit pomocí strukturovaného rozhovoru. Rozhovor je tematicky omezen jen na nejdůležitější aspekty kvality života, přičemž se zjišťuje i relativní důležitost každého aspektu pro člověka a míra, do jaké se člověku daří těchto aspektů (cílů) dosahovat. Údaje, zjištěné touto metodou, se mohou lišit od objektivních údajů.

Od 3, Jednou z metod, která pojímá a měří kvalitu života z širšího zorného úhlu je metoda *MANSA* /Manchester Short Assesment of Quality of Life = Krátký způsob hodnocení kvality života, vypracovaný universitou v Manchesteru/, která také pracuje s metodikou „škálování“ životní spokojenosti /v angl. *LSS – Life Satisfaction Scale – Škála životního uspokojení – Triebe, S., Huxley, P., Stone, S. a Knight, S., 1988.*/. Hodnotí se přitom nejen celková spokojenost se životem, ale i spokojenost v rámci předem stanovených dimenzí. Hodnotí se spokojenost s: /1/ vlastním zdravotním stavem; /2/ sebepojetím; /3/ sociálními vztahy; /4/ rodinnými vztahy; /5/ bezpečnostní situací; /6/ právním stavem; /7/ životním prostředím; /8/ finanční situací; /9/ náboženstvím; /10/ účastí na aktivitách volného času; /11/ zaměstnáním – prací/školou. Metodika *MANSA* a podobné způsoby měření jsou určeny k diagnostice podstatných charakteristik života občanů – nejen pacientů.

Z hlediska podoby můžeme měřicí nástroje rozdělit na:

- /1/ kvantitativní (dotazníky, posuzovací škály)
- /2/ kvalitativní (rozhovor, kresba)
- /3/ smíšené

Jiné dělení akceptuje hledisko použitelnosti. 3 základní metody tu jsou:

- /1/ generické, obecně použitelné, bez ohledu na zdraví, nemoc

/2/ specifické, použitelné v jednom konkrétním kontextu /kvalita života onkologických pacientů, astmatiků; nezaměstnaných.../

/3/ smíšené

1.3.1. Metody zjišťování kvality života u dětí

Vzhledem k tomu, že problematika „kvality života“ je v širších vědeckých kruzích poměrně nová, existuje velmi málo publikací, věnující se kvalitě života dětí. Jak uvádějí odborníci, diagnostika kvality života u dětí a dospívajících je nově vznikající, teprve se vynořující oblast, která se zatím opírá oproti dospělé populaci o relativně menší počet empirických výzkumů (Eiser, Morse, 2001).¹¹ Výzkumy se týkají většinou kvality života nemocných dětí. U dostupných nástrojů, použitých ve výzkumech, se neví o jejich validitě a vhodnosti pro děti. Neví se, jaké kladou nároky na znalost jazyka, rozsah slovní zásoby nebo čtenářské dovednosti ani jak jsou přizpůsobené /a zda vůbec/ kultuře, věku nebo rase dítěte. Po obsahové stránce se nástroje měření soustředí na somatické, psychologické a sociální aspekty zdraví.

Je-li hodnotitelem dítě / např.ve školním věku/, je důležité položit si otázku, nakolik je schopné posoudit všechny aspekty kvality života nebo jak chápe obecné otázky typu „Jak hodnotíš svůj zdravotní stav?“, objevující se ve většině diagnostikovaných metod. Dalším problémem při zjišťování kvality života u dětí (i u dospělých) je, že tato veličina se s časem mění – krizové životní situace nemění jen názory na situaci samotnou, ale můžou způsobit i změny v osobnosti.

II. Nezaměstnanost

2.1 Definice a základní charakteristiky nezaměstnanosti

---

¹¹ J.Mareš a kol.: Kvalita života u dětí a dospívajících I.

K pochopení fenoménu nezaměstnanosti ve všech jeho dimenzích je zapotřebí přesné definice a vymezení pojmu. Klíčovým slovem je tu práce. Totiž ne všichni, kteří nepracují, mohou být klasifikováni jako nezaměstnaní; a naopak – ten, kdo pracuje, nemusí být nutně zaměstnaný. Rozdíl mezi prací a zaměstnáním je patrný v anglickém jazyce, který operuje s dvěma termíny – „job“ /práce jako zaměstnání/ a „work“ /práce obecně/. V pravém slova smyslu je zaměstnání práce na smluvním základě, za níž náleží materiální hodnota za výkon.

Obsahem definice nezaměstnanosti podle Mezinárodního úřadu v Ženevě je několik podmínek – mezi nezaměstnané se počítají osoby, schopné práce / z hlediska věku, zdravotního stavu a osobní situace/, chtějící zaměstnání, ale přes snahu práci získat jsou nezaměstnaní. Obecná definice ES z roku 1992, jak ji uvádí Petr Mareš, tyto podmínky dále rozvádí – nezaměstnaní jsou osoby bez placeného zaměstnání, registrované na úřadech práce, hledající práci a schopny a ochotny ihned nastoupit.¹² Nezaměstnaností tedy rozumíme stav, kdy lidé v produktivním věku nemají placené zaměstnání ani příjem ze sebezaměstnání, jsou dočasně uvolněni z práce a očekávají, že budou znovu zaměstnání a zároveň aktivně hledají práci a jsou ochotni do práce nastoupit.¹³ V dnešním významu slova předpokládá nezaměstnanost určitou směsici svobody a závislosti. Pouze ti, kdo „pracují za mzdu, kdo mohou svobodně, z vlastního rozhodnutí ukončit zaměstnání, a kdo mohou být zároveň zbaveni zaměstnání někým jiným, se mohou stát nezaměstnanými“ (Barety, 1678).¹⁴

Obecná nezaměstnanost vykazuje několik základních charakteristik:¹⁵ /1/ má tendenci měnit se v čase, přičemž některé změny jsou krátkodobé, jiné dlouhodobé /2/ nezaměstnanost není určena jen poměrem nabídky a poptávky na trhu práce; ovlivňují jí také šoky v ekonomickém cyklu, ale i změny sociál.institucí na trhu práce /3/ v Evropě se stala nezaměstnanost masovou a dlouhodobou záležitostí v 70. letech a tento stav trvá /4/ v míře nezaměstnanosti mezi jednotlivými zeměmi a uvnitř mezi jednotlivými regiony existují značné rozdíly /5/ jen malou část nezaměstnanosti můžeme skutečně označit jako dobrovolnou /6/ různé sociální kategorie jsou v nezaměstnanosti ohroženy různě a to podle socio-demografických kategorií a míry vzdělání a kvalifikace

2.1.1. Typologie nezaměstnanosti

---

¹² Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém

¹³ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.65

¹⁴ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.33

¹⁵ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str. 39-40

Ve většině průmyslových zemích se nezaměstnanost stala běžnou součástí ekonomického života. Nezaměstnanost se dělí dle několika kritérií. Základní dělení je na krátkodobou a dlouhodobou nezaměstnanost, která trvá déle jak 13 týdnů a má obzvlášť tíživý dopad na psychiku jedince /viz níže/. Jiné dělení strukturuje nezaměstnanost dle socio-ekonomických příčin. **Frikční nezaměstnanost** je stav, kdy se lidé nacházejí mezi dvěma zaměstnáními. Vzniká v důsledku neustálého pohybu lidí mezi pracovními příležitostmi – buď se jedná o osoby, které teprve vstupují na pracovní trh nebo opouštějí z různých příčin své dosavadní zaměstnání. Tento typ nezaměstnanosti není považován z hlediska společnosti a jedince za problém, protože nezaměstnaní po čase práci nalézají. **Strukturální** /někdy též nazývaná **technologická/ nezaměstnanost**, která vzniká v důsledku klesající poptávky po určitých statcích a následného útlumu produkce. Tento typ nezaměstnanosti může být tristní zejména pro vysoce kvalifikované pracovníky, protože po propuštění nenajdou ve svém oboru uplatnění a musí se často složitě adaptovat na případné nové zaměstnání. **Cyklická a sezónní nezaměstnanost** vzniká v důsledku cyklického poklesu ekonomiky. Podobně jako strukturální nezaměstnanost je způsobena nedostatečnou poptávkou po zboží, ale jde o přechodný, nikoli trvalý jev. **Skrytá nezaměstnanost** je taková forma nezaměstnanosti, kdy osoba si práci nehledá ani se jako nezaměstnaná neregistruje. Jedná se o velmi početnou skupinu osob. Patří sem ti, kteří „na hledání práce rezignovali; eventuálně proto, že unikli do jiného statusu – mateřství, práce v domácnosti, studia nebo si práci vyhledávají pomocí neformálních sítí či přímo u zaměstnavatele bez registrace na pracovním úřadě.“¹⁶, dále osoby zapsané do různých rekvalifikačních programů nebo osoby s nízkou kvalifikací, vysokým věkem či jiným handicapem, který je odsouvá mimo pracovní trh.

Z hlediska zkoumání problematiky kvality života je z výše uvedeného přehledu typů nezaměstnanosti relevantní zejména strukturální nezaměstnanost, která díky své povaze dává vzniknout dlouhodobé nezaměstnanosti, mající nejhlubší vliv na život člověka.

2.2. Význam práce pro člověka

Freud (1963) je toho názoru, že práce je pouto, které nás váže k realitě. Jestliže nemáme povinnost ráno vstát a jít do práce, pak se ocitáme v nebezpečí, že nás ovládnou fantazie a

---

¹⁶ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str. 21

emoce.¹⁷ Je však třeba poznamenat, že v naší kultuře není důležitá pouhá práce, ale placená práce, neboli práce v zaměstnání.

Proč hraje práce, respektive placené zaměstnání, v lidském životě dosud dominantní roli? Proč je nezaměstnanost shodně vnímána jako negativní jev? Centrální role zaměstnání vyplývá z několika faktorů. Jak uvádí Giddens (1989)¹⁸, placená práce má 6 základních charakteristik, majících pro člověka klíčový význam: /1/ práce je činnost, díky které člověk získává a zdokonaluje své schopnosti; /2/ práce poskytuje člověku peníze, které slouží nejen k uspokojení základních potřeb /bydlení, jídlo, šaty/, ale které zároveň určují, jaké potřeby člověk vůbec bude mít /volnočasové aktivity, cestování, kultura atd./; /3/ práce činí život rozmanitější – tj.když je člověk zaměstnán, vnímá ve větší míře kontrasty například mezi prostředím domova a kanceláří; /4/ práce smysluplně uspořádává denní aktivity a strukturuje čas; /5/ práce zprostředkovává sociální kontakty – člověk sdílí a participuje na aktivitách spolu s ostatními lidmi mimo rámec rodiny; /6/ zaměstnání vymezuje osobní status a sociální identitu člověka, která je pak následně přenášena i na děti /viz kapitola 2.2.3/.

Z četných výzkumů, zabývajících se problematikou nezaměstnanosti, vyplývají ještě další obecné funkce práce: práce umožňuje jedinci podílet se na cílech a účelech, jenž ho přesahují, a může často představovat či spoluvytvářet **smysl** života. Práce je důležitou podmínkou důstojné existence, přináší nejen materiální prospěch, ale současně dává člověku pocit seberealizace a společenské užitečnosti.¹⁹

2.3 Dopad nezaměstnanosti na člověka

Ztráta zaměstnání při jeho zásadní roli, jakou dnes ve společnosti hraje, představuje pro člověka obtížnou situaci. Ztráta práce je v naší kultuře vnímána jako znamení životního selhání jedince.²⁰ Obzvláště tíživá je v regionech s dlouhodobou nezaměstnaností, která postihuje celé rodiny a nepříznivé faktory se zde násobí. Nezaměstnanost ohrožuje vždy určitou část populace; uplatnění člověka na trhu práce je podmíněné řadou charakteristik jako je věk, zdravotní stav, vzdělání, pohlaví nebo příslušnost k etnické skupině, které vyčleňují skupiny lidí s větším rizikem ztráty práce a předurčují je pro dlouhodobou nezaměstnanost.

---

¹⁷ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str. 68

¹⁸ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str. 71

¹⁹ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.75

²⁰ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.76

Mluvíme pak o rizikových skupinách nezaměstnaných. U nás k nim patří mladí lidé, ženy s malými dětmi, zdravotně postižení občané, starší lidé, lidé s nízkým vzděláním a přicházející emigranti (B.Buchtová, 1992, 2000).²¹

Vzhledem k tomu, že cíle, status, sociální kontakty, struktura našeho života i jednotlivých dnů jsou primárně odvozovány z našeho zaměstnání²², je jeho ztráta často bolestnou zkušeností. Propuštění z práce znamená deprivaci v základních potřebách, které zaměstnání uspokojuje. Deprivací rozumíme stav pozorovatelného a prokazatelného znevýhodnění ve vztahu k lokální komunitě či širší společnosti nebo národu, k nimž jedinec, rodina nebo skupina náležejí.²³

2.3.1. Ekonomické důsledky nezaměstnanosti

Deprivace je tedy formou strádání; v naší společnosti mluvíme nejčastěji o **ekonomické deprivaci**, která vzniká tak, že nezaměstnaný jedinec nemůže s omezenými příjmy dosáhnout na určité zboží nebo služby, jimž je ve společnosti připisována hodnota. Jak uvádí Petr Mareš ve své studii, dochází tak k tíživému rozporu mezi vzbuzovanými materiálními aspiracemi a možnostmi je uspokojit a ztráta zaměstnání je tedy především ztrátou možnosti manifestovat určitou úroveň spotřeby.²⁴

Ekonomická deprivace zakládá příjmovou nerovnost, od níž se odvíjí nerovnost ve spotřebě a životním stylu. Nerovnost má několik aspektů a úrovní:²⁵ /1/ nerovnost, počítaná v absolutních částkách, vydaných na koupi různých kategorií spotřebních položek (potravin, oděv, doprava); /2/ nerovnost, počítaná v proporcích příjmu vydaného na nákup rozdílných položek spotřeby; /3/ nerovnost v povaze, kvalitě, značkách a dalších aspektech konzum.položek; /4/ Statusová nerovnost = dům, značka auta, šatů, parfémů = to všechno na sebe může vzít symbolickou roli. I aktivity jako je například golf, jízda na koni, členství v prestižních společnostech nebo vzdělání na soukromých školách pro děti může zakládat tento typ nerovnosti /5/ Nerovnost ve schopnostech, vzdělání a přístupu ke vzdělání /6/ Nerovnost na trhu práce, související s nerovností k přístupu ke vzdělání /7/ Nerovnost

---

²¹ B.Buchtová a kol.: B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str. 109

²² Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.68

²³ Peter Townsend: Deprivation. Journal of Social Policy,16,1987,no.2. in Petr Mareš: Sociologie nerovnosti a chudoby, str.70

²⁴ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str. 77

²⁵ Petr Mareš: Sociologie nerovnosti a chudoby, str.32

životních podmínek, spočívající v tom, že bohatství umožňuje vyhnout se určitým rizikům jako je smog, hluk nebo prašné prostředí / víkendové úniky na chaty apod./.

2.3.2. Sociální důsledky nezaměstnanosti

Značné snížení životní úrovně pro nezaměstnaného i jeho rodinu představuje zejména dlouhodobá nezaměstnanost, která je chápána jako ekonomicky a hlavně sociálně nežádoucí jev. S délkou nezaměstnanosti klesá pravděpodobnost návratu do placeného zaměstnání, protože dlouhodobá nezaměstnanost láme pracovní etiku a nemotivuje člověka hledat si místo na trhu práce. Mimoto stigmatizuje²⁶ nezaměstnané a budí vůči nim nedůvěru potencionálních zaměstnavatelů.²⁷

Konkrétní důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti můžeme shrnout do těchto bodů: /1/ struktura denního času je narušena, člověk pocítuje deprivaci z absence pravidelných činností /2/ nezaměstnaný upadá do sociální izolace, protože se ztrátou zaměstnání ztratil i sociální kontakty mimo rodinu /3/ mění se konstelace rodinných vztahů, což souvisí se změnou postavení nezaměstnaného v rodině /4/ ohrožena je sebeúcta a osobní identita nezaměstnaného, plynoucí z aktuální nemožnosti dosahovat stanovených cílů a plánů /5/ v extrémních případech se nezaměstnaný může vydělit z hlavního proudu společenského života, což může vést k sociálně-patologickým jevům jako je alkoholismus nebo kriminalita

2.3.3 Vliv nezaměstnanosti na fyzické a psychické zdraví

Ptáme-li se na kvalitu života v souvislosti s nezaměstnaností, je nám z definice pojmů jasné, že se ptáme zejména na fyzické a psychické zdraví jedince. Psychická reakce na ztrátu zaměstnání je tím větší, čím jsou motivy k práci u daného jedince silnější. Obecně platí, že čím déle nezaměstnanost trvá, tím větší jsou psychické změny, které jsou jejím důsledkem. Jde o hodnocení, prožívání a reagování na tuto zátěž. V oblasti citového prožívání může nezaměstnaný reagovat zoufalstvím a depresí; častou reakcí bývá zlost a vztek, kterým se jedinec obrací buď na sebe nebo na společnost. Ztráta zaměstnání ovlivňuje potřebu otevřené budoucnosti a naděje, člověk může ztrácet životní perspektivu, klesá celková míra životní

---

²⁶ Hoffman (1963) chápe stigma jako rozpor mezi tím, čím by jedinec měl být (virtual social identity) a tím, čím skutečně je (actual identity). Každý, u něhož dochází k rozporu mezi těmito dvěma identitami, je stigmatizován; Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.90-91

²⁷ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.75

spokojenosti. Frankl (1994)²⁸ v této souvislosti mluví o neuróze z nezaměstnanosti: „Nezaměstnaný prožívá nenaplněnost svého času jako vnitřní nenaplněnost, jako nenaplněnost svého vědomí. Cítí se neužitečným, protože není zaměstnán.“ V oblasti chování ovlivňuje nezaměstnanost aktivitu člověka, stává se, že člověk propadá fatalismu a bezmocnosti, stává se apatickým. Druhým pólem je pak nadměrná aktivita, kdy se člověk pokouší najít si práci za každou cenu.

Při zásadních životních změnách, k jakým ztráta zaměstnání patří, je společným jmenovatelem stres, který napadá imunitní a kardiovaskulární systém člověka. Slovo stres se původně objevilo v oboru mechaniky a znamenalo vystavování materiálu zátěži. U člověka se hovoří o stresu tam, kde se dostává do zátěžové situace, tj. když na něho doléhá různý druh tlaku obrazně řečeno „ze všech stran“.²⁹ Stresem tedy rozumíme celkovou obrannou odpověď organismu na mimořádně silný podnět (stresor). Cílem je příprava organismu na zvýšený výdej energie, tj. na útok nebo útek. Stresorem může být jakýkoli mimořádně silný podnět, přicházející z vnějšího prostředí – fyzikální, chemický, biologický, psychologický a sociální. Ačkoli je stres nejčastěji spojován s negativními vlivy, jak uvádí Diderot (2001)³⁰ – určitá míra stresu je nezbytnou podmínkou pro „životní otužování“ jedince. Stres je subjektivně prožívaná veličina a závisí na mnoha proměnných – roli hrají faktory osobní dispozice jedince, povaha situace nebo sociální opora. Přiměřenější definice subjektivně prožívaného stresu bere v úvahu poměr mezi tím, co je danou osobou chápáno jako ohrožující, a tím, co je tímto člověkem chápáno jako možnost řešení dané situace.³¹ Podle tohoto poměru lze od obecného stresu rozlišit *distres*, což je označení pro negativně prožívaný stres. K distresu dochází tam, kde se domníváme, že nemáme dost sil a možností zvládnout to, co nás ohrožuje, a emocionálně nám není dobře.³² Pokud se člověk dostává do hraničních situací rizika dobrovolně a přináší mu to radost, mluvíme o *eustresu* – pozitivně prožívaném stresu.

Negativně prožívaný stres může vyvolávat některé neurotické poruchy a psychosomatická onemocnění. Mezi časté neurotické poruchy patří tzv. somatoformní poruchy. Jedná se o tělesné potíže, které ovšem nemají somatický podklad. Navenek se to projevuje tím, že postižený tráví delší čas hovorem o svých obtížích. Tento proces, kdy jedinec sděluje své psychologické problémy tělesnými příznaky, se odborně nazývá *somatizace*. Onemocnění, při jejichž vzniku spolupůsobí psychologické faktory a fyziologické dispozice, nazýváme

---

²⁸ Marie Vágnerová: Psychopatologie pro pomáhající profese, str.743

²⁹ Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.170

³⁰ B.Buchtová a kol.: B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.137

³¹ Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.171

³² Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.171

psychosomatická onemocnění. Mezi psychosomatická onemocnění, prokazatelně spojené se stresem, patří vysoký krevní tlak nebo vředová choroba žaludku a dvanáctníku. Poměrně zajímavé je spojení stresových situací a astmatu. Jak dokazují výsledky studie (Harrison, B.D.W.,1998), zabývající se chorobopisy pacientů-astmatiků, charakteristickými rysy užitečnými pro identifikaci pacientů ohrožených závažným nebo fatálním astmatem byly: nedostatek spolupráce, hněv nebo frustrace, závažnější životní události včetně úmrtí blízkých, rozvod, stěhování, emoční poruchy, deprese a rovněž ztráta zaměstnání.³³

Ztráta zaměstnání nebo nemožnost najít si nové místo patří ke stresogenním faktorům. Jako stresor byla nezaměstnanost jako příčina tělesných a psychických obtíží mnohokrát zkoumána a identifikována /S.Cobb, 1974; S.Gore, 1978; H.R.Hilpert 1981/.³⁴ O tom, jak tíživým faktorem může být dlouhodobá nezaměstnanost, vypovídá častější výskyt depresí a úzkostí, zvýšená nemocnost, snižování sexuální apetence nebo zvyšování konzumace alkoholu. E Tannay /1938/ mluví ve svém výzkumu o depresi z pracovní deprivace, která je tím hlubší, čím více se jedinec cítí osobně vinen, čím méně může ovlivnit situaci, čím menší jsou vyhlídky na novou práci, čím menší je realistická perspektiva budoucnosti, čím horší je finanční situace, čím menší má podporu v rodinném a sociál.zázemí.³⁵

Běžnými potížemi spojenými se stresem ze ztráty zaměstnání je bolení hlavy, pocity zvýšené únavy i při nečinnosti, poruchy spánku, zažívací potíže a zvýšený krevní tlak. Stres spojený z nezaměstnaností posiluje tendence ke zneužívání psychoaktivních látek a zvyšuje riziko sebevražedného chování.

U lidí, kteří práci věnovali většinu svého času může po ztrátě zaměstnání dojít k tzv. „vyhoření“, které je formálně definováno a subjektivně prožíváno jako stav fyzického, citového a duševního vyčerpání, způsobené dlouhodobým pobýváním ve emocionálně náročných situacích. Tato emocionální náročnost je nejčastěji způsobena spojením velkého očekávání s chronickými životními stresy.³⁶ Vyhoření je doprovázeno pocity bezmoci a beznaděje a celkovým tělesným oslabením. Vyhoření je často popisováno jako úplné vyčerpání sil; člověk má pocit, že „nemůže dál“. Jak dokládá C. Cherniss (1980), proces vyhoření začíná mimořádně vysokým a dlouho trvajícím napětím (stresem), který způsobuje nervozitu, podrážděnost a únavu. Proces vyhoření je dovršen, když se člověk staví k obtížím

---

³³ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.150

³⁴ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.105

³⁵ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.141-142

³⁶ Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.114

jen obranně, psychicky se odpoutává od každé práce a jeho angažovanost klesá. Stává se cynickým, apatickým a rigidním.³⁷ Vyčerpání přitom může mít různou povahu: /1/ fyzické vyčerpání se projevuje výrazným snížením energie, chronickou únavou a celkovou slabostí; /2/ emocionální vyčerpání charakterizují pocity beznaděje a představa, že člověku není pomoci; /3/ mentální vyčerpání se vyznačuje negativním postojem člověka k sobě samému, práci a ke světu vůbec.

Přehled faktorů, kterými může nezaměstnanost ovlivňovat psychické zdraví jedince, podává Warr (1985):³⁸ /1/ finanční obavy, spojené s poklesem příjmu; /2/ změna společenského chování, omezení kontaktů a zúžení sociálního prostředí; /3/ malý prostor pro rozhodování, na jedné straně spousta volného času, na straně druhé díky nedostatku financí omezená volba, jak jej strávit; /4/ nedostatek příležitostí k rozvíjení nových dovedností a získávání nových zkušeností; /5/ nárůst ponižujících zkušeností, které můžou pramenit ze styků s úřady práce a z obecné stigmatizace nezaměstnaných; /6/ pocit úzkosti z budoucnosti; /7/ redukce kvality interpersonálních vztahů

2.3.4. Vybrané studie o vlivu nezaměstnanosti

K problematice vlivu nezaměstnanosti přispívají velkou měrou závěry některých studií. Dnes už legendární je studie /1/ „Mariantal“ ze třicátých let /M.Jahodová, P.Lazarsfeld, H.Ziesel; 1934/, mapující situaci v rakouském městečku, ve kterém se po uzavření textilní továrny ocitli všichni obyvatelé bez práce. Unikátní je tato studie právě v tom směru, že popisuje důsledky masové regionální a dlouhodobé nezaměstnanosti, ve které mají propuštění omezené možnosti jednat a koncipovat své jednání směrem k budoucnosti. Hlavními poznatky této studie je fakt, že psychologické a zdravotní důsledky úzce souvisejí s důsledky chudoby a že navzdory pozorovaným negativním jevům jako je apatie, snížení aktivit nebo narušené vnímání času je ve většině výpovědích „zachována“ určitá šance pro děti.

/2/ Varšavská studie /P.Lazarsfeld, Zawadski, 1935/ mapuje průběh emocionálních reakcí po ztrátě zaměstnání, které přes vzrušení a kolísání nálad přechází do stadia strachu a smutku, po němž často následují pocity nenávisti a touha po pomstě až nakonec jedinec dospívá do stadia relativního uklidnění. Podobně jako v „marienthalské“ studii i tato práce ukázala, že život nezaměstnaných je z velké části určován jejich materiální situací.

---

³⁷ Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.116

³⁸ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.84-85

/3/ V Greenwichské studii /E.W.Bakke, 1938/ je zdokumentováno, jak se lišily reakce na ztrátu zaměstnání mezi kvalifikovanými a nekvalifikovanými dělníky. Zatímco pro nekvalifikované byl hlavním zdrojem uspokojení mzda, dělníci s kvalifikací nacházeli větší uspokojení ve své práci. Bakke zde také uvádí, že u nezaměstnaných shodně vzniknul životní postoj se sníženou odpovědností za svůj osud, jehož příčinu vidí autor v neustálém pocitu nejistoty nezaměstnaných.

Cílem rozsáhlé studie o nezaměstnanosti v Československu /4/ z roku 1992 (B.Buchtová, 1992) bylo zjistit, jak je ztráta práce subjektivně prožívána a jaké postoje a životní strategie nezaměstnaní volí. Nejzávažnější výsledky této studie bylo zjištění o poklesu životní úrovně nezaměstnaných. Dále bylo zjištěno, že masové propouštění narušuje významně sociální klima v podniku a má tak negativní dopad i na zaměstnané. Ti prožívají strach z nejistoty, zhoršuje se kvalita práce a celkově se zvyšuje výskyt subjektivních příznaků neurotických chorob.

2.3.5. Vliv nezaměstnanosti na děti

Otázka po dopadu nezaměstnanosti na děti v rodině evokuje řadu dalších otázek: jaké je „postavení“ dítěte v rodině, o jaký typ rodiny se jedná, jaký styl výchovy je v rodině uplatňován atd. Těmito tématy se zabývám v kapitole III. Dítě v rodině.

Předně je třeba vysvětlit, jakými směry ovlivňuje rodina životní šance dítěte. Ivo Možný v tomto směru spatřuje tři základní pilíře³⁹: /1/ „kulturním kapitálem“ rodiny se rozumí vzdělání a schopnost rodičů stimulovat a podporovat dítě při vzdělávání a rozvoji duševních schopností a kulturních dovedností; kulturní kapitál úzce souvisí s „ekonomickým kapitálem“/2/ - finančně lépe situovaní rodiče mohou dítěti pořídit stimulující hračky, stejně jako pestřejší stravu, lepší bydlení, rozmanité sportovní náčiní a v neposlední řadě také více kulturních „zážitků“; /3/ „sociální kapitál“ představují nejrůznější konexe, styky a výhodné známosti a vznikají tak jakési sítě vzájemné podpory. Obecně platí, že čím slabší rodina (neúplná nebo s nízkým kulturním, sociálním nebo ekonomickým kapitálem), tím povrchněji

---

³⁹ Ivo Možný: Sociologie rodiny, str. 90

působí v procesu socializace na dítě a její místo pak zaujímá vrstevnická skupina nebo masmédiá.

Vliv nezaměstnanosti na děti se odvíjí od výše popsaných deprivací: /1/ekonomické /2/ sociální /3/ psychické a /4/ fyzické.

Od 1: Ekonomická deprivace, spojená se snížením příjmu, znamená značné snížení životní úrovně celé rodiny a vede k vyloučení rodiny z „konzumu“, který má dnes především manifestační charakter. Konzum zboží poskytuje lidem v současných průmyslových zemích možnost vyjádřit svoji osobní identitu, vytvářet a potvrzovat sociální vztahy a ritualizovat svůj čas.⁴⁰ U dětí vzniká nebezpečí, že v porovnání s vrstevníky z lépe situovaných rodin, budou propadat pocitům méněcennosti a nedostatečnosti a tento svůj handicap se budou snažit zmírnit některými nežádoucími, ve společnosti vrstevníků však vysoce oceňovanými aktivitami jako je kouření, alkohol, experimenty s drogami nebo rizikový sex. S mírou ekonomické deprivace roste obecně nerovnost ve spotřebě, která se nemusí týkat jen hmotných statků, ale i statků nehmotných - jako je zdravotní péče, vzdělání, rekreace, kulturní zážitky apod. Nemůže-li dítě /z ekonomických důvodů/ sdílet tyto komodity s ostatními, můžou se u něj objevit jevy jako sociální izolace, emoční labilita⁴¹, antisociální chování⁴² nebo zhoršení prospěchu ve škole. Je však důležité poznamenat, že ne vždy dochází k těmto jevům – to, do jaké míry dítě spoluprožívá s jedním či oběma rodiči jejich nezaměstnanost závisí na způsobu, jakým rodiče zvládají krizovou situaci, na vztahu dítěte k rodičům, daným výchovou, na vztahu dítěte k „vnějšmu“ prostředí, který se utváří při socializaci a na všech níže popsaných mechanismech, podílejících se na přenosu rodič-dítě. /viz kapitola III/

Od 2: Sociální deprivace, plynoucí z nezaměstnanosti, je ve velké míře podmíněna ekonomickou deprivací a úzce s ní souvisí. Rodina, postižená dlouhodobou nezaměstnaností, má tendenci k sociální izolaci. Často se mění i postavení nezaměstnaného v rodinném systému, může dojít ke ztrátě autority nebo ke změně rozdělení domácích prací. Tyto změny jsou negativně vnímány nejen ze strany nezaměstnaných, ale i ze strany dětí.

Od 3,4: Dopad nezaměstnanosti rodičů na psychické a fyzické zdraví dětí je obtížně zodpověditelnou otázkou vzhledem k množství faktorů, které tu hrají roli. Především je to *míra* prožívaného negativního stresu a *způsob přenosu* stresu na děti, související s komunikačními strategiemi v dané rodině. Stresogenní situace sice může vyústit v depresi,

---

⁴⁰ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.88

⁴¹ Emoční labilitou se rozumí citová a výrazová proměnlivost a nevyrovnanost, snadné střídání i protikladných emocí a jejich projevů, iritabilita nebo dráždivost; PhDr.Rudolf Kohoutek,CSc, <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>

⁴² Protispolečenské a protiprávní chování mající ráz vážných přestupků a trestné činnosti; PhDr.Rudolf Kohoutek,CSc, <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>

ale nejde tu jen o objektivní situaci, ale i o její kognitivní zpracování. Svou roli hrají také psychologické faktory jako sebehodnocení nebo existence či neexistence sociální opory.⁴³ Vliv stresu na zrod fobií a obsesí nebyl empiricky prokázán.⁴⁴ Záměrem této práce je poodhalit tyto mechanismy přenosu z rodičů na dítě se zaměřením na kvalitu života dětí, která se mimo jiné poměřuje psychickým a fyzickým zdravím jedince.

2.4. Typy reakcí na ztrátu zaměstnání

Reakce a prožívání krizových situací, mezi něž patří i ztráta zaměstnání, je výrazně individuálně podmíněno, jak vysvětluji níže. Nejčastěji uváděná reakce, spojená se ztrátou zaměstnání, je /1/ psychický šok /uváděný zhruba 2,5krát častěji u žen než u mužů - podle výzkumů československé studie o nezaměstnanosti z roku 1992; B.Buchtová/. Další typickou reakcí je /2/ pasivita a rezignace, která má tendenci s délkou nezaměstnanosti se zvyšovat. Zvláště u propuštěných pracovníků s dlouhodobou praxí v jednom podniku se objevuje /3/ obranný postoj, pro který je typické obhajování se a svalování viny na vnější příčiny. Pokud je však možnost obhájit se ztížena, může to vést ke ztrátě sebedůvěry nebo dokonce k pocitu studu (B.Buchtová, 1992)⁴⁵. Dlouhodobé kolektivní soužití vytváří zároveň mezi pracovníky jakýsi „falešný pocit bezpečí“, který může být překážkou na cestě k novému zaměstnání. Ztráta zaměstnání může být současně vnímána jako /4/ výzva k hledání nové práce /ztrátu zaměstnání vnímanou jako novou výzvu uvádějí zhruba 4krát častěji muži než ženy a tato aktivní reakce je nejcharakterističtější pro věkovou skupinu do 30 let; B.Buchtová, 1992/.

Klíčovým údajem v souvislosti s reakcemi na nezaměstnanost je spokojenost s prací v předcházejícím zaměstnání. Má-li člověk pocit, že jeho schopnosti nebyly dostatečně využívány a že nemohl aktivně zasahovat do dění na pracovišti, projeví se tyto efekty dvojnásobným způsobem: nemusí být příliš stresován ze ztráty práce a může mít negativní apriorní postoj ke každému budoucímu zaměstnavateli.⁴⁶ U takového člověka se po ztrátě zaměstnání může objevit fáze uvolnění a svátečních dnů, kdy má spoustu času na své záliby nebo na rodinu; po čase však může docházet k prožitkům ztráty smysluplnosti takto strávených dnů – čas se vleče, ekonomická nejistota se prohlubuje a prostor k „jednání“ se zužuje.

---

⁴³ Sociální oporou v širším slova smyslu se rozumí pomoc, která je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci; Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.94

⁴⁴ Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.188

⁴⁵ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.99

⁴⁶ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.94

2.4.1. Strategie zvládání krizových situací

K pochopení toho, jaké strategie nezaměstnaní volí, je třeba vysvětlit některé obecné principy, uplatňující se při zvládání životních těžkostí. Zvládání životních situací se rozumí proces řízení vnějších a vnitřních faktorů, které jsou člověkem v distresu hodnoceny jako ohrožující jeho zdroje /R.S.Lazarus,1966/.⁴⁷ Obecný model zvládání životních těžkostí spočívá v tom, že člověk hodnotí všechny negativní a pozitivní faktory situace a volí strategii, která má za cíl eliminovat negativní faktory. Ve způsobu zvládání životních těžkostí se lidé liší. J.Křivohlavý uvádí v tomto kontextu tři základní vlastnosti člověka:⁴⁸

- Nezdolnost typu osobnostní soudržnosti /SOC, A.Antonovsky /1979;1987 = *sense of coherence*/ - tato vlastnost znamená, do jaké míry chápe jedinec svoji novou situaci jako smysluplnou, srozumitelnou a zvládnutelnou
- Nezdolnost typu hardiness / S.Kobasová,1979/ = do jaké míry chápe jedinec životní těžkosti jako výzvy, do jaké míry je ochoten angažovat se a do jaké míry vidí možnost řídit chod dění
- Nezdolnost typu houževnatosti / resilience – Kliwer,1999/ = do jaké míry je člověk schopen pružně reagovat na krizovou situaci

Na zvládání těžkostí se podílí i osobnostní charakteristika optimismu, sebedůvěra a sebehodnocení; vnímané osobnostní zdatnosti nebo přítomnost zvnitřněné náboženské víry

J.Křivohlavý rozlišuje 2 typy základních strategií zvládání utrpení a krizových stavů.⁴⁹ Prvním typem jsou /1/ strategie, zaměřené na konstruktivní řešení situace. Člověk, jemuž je tento typ strategie vlastní, mobilizuje síly, racionálně kalkuluje výhody a nevýhody nově vzniklé situace a snaží se v situaci vyznat. Druhým typem jsou /2/ strategie, zaměřené na vyrovnávání se s emocionálním stavem. Člověk, u kterého převažuje tento typ strategie, se zaměřuje na sebe a svoje emoce – pokouší se snížit úzkost a strach, reguluje náladu apod. Příklon k té či oné strategii je dán rodinnou výchovou nebo vlivem společenského prostředí, ale zčásti jde také o vrozenou dispozici. U dospělého člověka se obvykle objevují tyto strategie vedle sebe.

Širší paleta strategií zvládání životních těžkostí byla zjištěna v práci autorského kolektivu vedeného Lazarusem a Folkmanovou (1986).⁵⁰ Byly popsány následující strategie zvládání

---

⁴⁷ Jaro Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.98

⁴⁸ Jaro Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.99

⁴⁹ Jaro Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.104

⁵⁰ Jaro Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.103

životních těžkostí: /1/ konfrontačním způsobem zvládnání se rozumí pochopení krizové situace jako výzvy; /2/ hledání sociální opory znamená, že člověk se obrací k druhým lidem s „žádostí“ o pomoc; /3/ plánované hledání řešení problému nejvíce koresponduje s obecnou strategií konstruktivního řešení problému; /4/ strategie sebeovládání spočívá v uklidnění emocionálního vzrušení; /5/ distancování se od dění je charakteristické rezignací a apatickým postojem; /6/ hledání pozitivních stránek dění; /7/ přijetí osobní odpovědnosti za řešení situace znamená, že člověk se snaží pomoci si sám; /8/ snaha vyhnout se těžké situaci a utéci z ní – člověk si hledá náhradní aktivity, v nichž se „realizuje“. Strategie zvládnání životních těžkostí jsou zaměřeny k několika cílům. Definici těchto cílů předkládají Cohen a Lazaru (1979):⁵¹ /1/ snížit to, co člověka ohrožuje; /2/ tolerovat a unést to, co se děje; /3/ zachovat si tvář a pozitivní obraz sebe sama; /4/ zachovat si emocionální klid a duševní rovnováhu; /5/ zlepšit podmínky, za nichž by bylo možné se po zážitku životní těžkosti zregenerovat; /6/ pokračovat v sociální interakci.

2.4.2. Životní strategie nezaměstnaných

Strategie nezaměstnaných jsou podobně jako reakce na ztrátu práce individuální a rozmanité a jsou vázány na určité širší typy kulturních vzorců, s nimiž korespondují. Životní strategie nezaměstnaných se ale vesměs odvíjejí od výše popsaných obecných modelů. Strategie nezaměstnaných může mít podobu /1/ hledání nového zaměstnání; /2/ přežití v nových životních podmínkách nebo může spočívat v /3/ překonávání stigmatu, spojeného s nezaměstnaností. Jiné rozlišení životních strategií může spočívat v tom, zda jsou zaměřeny na formální pracovní trh nebo mimo pracovní trh. /sociální podpora, rezignace na hledání nové práce atd./ Strategie nezaměstnaných se můžou zastupovat a prolínat.

Od 1: Člověk se pokouší najít si zaměstnání a zařadit se tak zpět do hlavního proudu společnosti. Hledání nového zaměstnání může spočívat v tom, že se člověk zaregistruje na pracovním úřadě, udržuje písemné a osobní kontakty s potenciálními zaměstnavateli nebo si snaží najít práci prostřednictvím neformálních sociálních sítí. Často také bere iniciativu do vlastních rukou a vydává se na dráhu soukromého podnikání. Strategii, při níž si člověk hledá nové zaměstnání, je častěji připisována mužům než ženám, což vychází z odlišností pracovních trhů pro muže a ženy. Jak uvádí Mareš⁵², ve společnostech s obecně

⁵¹ Jaro Křivohlavý: Psychologie nemoci, str.104

⁵² Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.105,106

přetrvávajícím obrazem muže jako živitele rodiny není pro ženy najít si zaměstnání tak silným morálním imperativem jako pro muže. Mnoho žen, které ztratilo práci, se nepovažuje za nezaměstnané a tento postoj ovlivňuje i jejich strategii na trhu práce. Ženy se věnují práci v domácnosti nebo dětem, což může být chápáno jako ekvivalentní zaměstnání.

Od 2: Dlouhodobá nezaměstnanost nebo ztráta práce uvrhne člověka do nových životních podmínek. Ekonomický nátlak, vyplývající ze ztráty pravidelného příjmu, mohou vést k zadržování spotřeby. Mění se složení tzv. „nákupních“ košů, mění se kvantita i kvalita zakoupených statků. Je-li pokles životní úrovně oproti předcházející úrovni značný, objevuje se frustrace z neuspokojených potřeb. Nemůže-li člověk díky ztrátě příjmu uspokojovat potřeby, na které byl zvyklý, hledá často alternativní způsoby uspokojování. Ačkoli nejde o strategii v pravém slova smyslu /je často neuvědomovaná/, můžeme sem zařadit i stavy, kdy člověk rezignuje a upadá do stavu sociální izolace a apatie.

Od 3: U ctižádostivých typů lidí nebo u lidí, kteří připisují zaměstnání velkou hodnotu, převažuje snaha vyrovnat se s tíživým stigmatem „nezaměstnanosti“. Takoví lidé pak používají nejrůznějších strategií překonávání tohoto stigmatu. Vytěšňují nepříjemný fakt z vědomí, interpretují svou situaci jako výsledek působení vnějších sil /nikoli své vlastní nedostatečnosti/,

snaží se svou situaci si nepřipouštět nebo unikají do takových sociálních prostor, kde skutečnost nezaměstnanosti nestigmatizuje. Nejčastěji však přijímají a plní obecná očekávání – hledají si práci, angažují se ve veřejném životě nebo se zapisují se do rekvalifikačních kursů. U lidí, vnímající jako hlavní „stigmatizační činitel“ nedostatek ekonomického kapitálu, se objevuje strategie, orientovaná na aktivity v šedé ekonomice.

Rozdělení lidí dle typů individuální adaptace na situaci nezaměstnanosti nabízí Merton (1957):⁵³

- Konformisté = pokračují v hledání placeného zaměstnání, snaží se zajistit si odpovídající životní úroveň, chodí na pracovní úřady, rekvalifikační kurzy
- Ritualisté = vzdali se naděje na získání práce, ale ze setrvačnosti se ještě drží a nadále dodržují rituály, spojené s hledáním práce. Rezignovali na práci a vyšší úroveň spotřeby, žijí často v uzavřeném světě.
- Podnikaví = cílem těchto lidí zůstává práce i vyšší úroveň spotřeby, ale těchto cílů se snaží dosáhnout v neformální ekonomice
- Kalkulující = dovedně využívají všech možností, a to kalkulací různých sociálních podpor. Zřídka se snaží získat zaměstnání oficiálními způsoby

---

⁵³ Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, str.109-110

- Autonomní = cílem není zaměstnání ani vyšší úroveň spotřeby. Zaměstnání nehledají, protože mají prostor pro vlastní činnosti.

2.4.2.1. Faktory, hrající roli při zvládnání situace ztráty práce

Zvládnání situace ztráty práce je velmi individuální a je podmíněno:

A: Odolností konkrétního člověku vůči psychické zátěži. Podstatné je to, zda člověk volí konstruktivní strategii /snaží se svou nezaměstnanost řešit – například formou rekvalifikace.../ nebo se snaží adaptovat na „status“ nezaměstnaného. Jak ukazují některé výzkumy (B.Buchtová 1992, 98), lépe se vyrovnávají se ztrátou práce ti, kteří hledají příčinu u sebe a ne ve vnějších faktorech a lidé, kteří umí prohrávat, umí plánovat a vidí ve ztrátě práce novou příležitost.⁵⁴

B: věkem, čím je člověk starší, tím více má finančních „povinností“; tím větší jsou sociální i rodinná očekávání. S věkem například také klesá touha po kariéře; věk spolurozhoduje o nalezení nové práce. Čím je člověk starší, tím pevnější jsou jeho návykové stereotypy a tím obtížněji se přizpůsobuje novým životním situacím. Nejohroženější skupinou co se týče zvládnání situace ztráty zaměstnání dle výzkumu jsou lidé mezi 41-50 let (B.Buchtová, 1992) – tito lidé se obtížněji adaptují na změněné podmínky a snáze u nich dochází ke ztrátě sebedůvěry nebo k sebelítosti. Ukázalo se také, že lidé v tomto věkovém rozmezí se snaží nevytvářet situace, které by mohly zavdat důvod k jejich negativnímu hodnocení okolí.⁵⁵ Naopak nejméně ohroženou skupinou jsou mladí lidé (do 30 let).

C: pohlavím, které má psychologický i sociální význam. Rodina se ukazuje být pro ženu stále jakýmsi alternativním polem, kde se může „realizovat“. Ztratí-li práci žena, nemusí to být pro ni tak traumatizující zážitek jako pro muže. U mužů existuje také předpoklad, že se budou snažit celou situaci zlehčovat a budou méně ochotni mluvit o svých pocitech strachu a nejistoty.

D: dosaženou kvalifikací; nekvalifikovaní lidé nejen že snadněji přijdou o práci a obtížně ji získávají, ale objevuje se u nich často snížená schopnost vlastního aktivního a iniciativního jednání

E: finančními možnostmi nezaměstnaného; úsporná opatření v době ztráty práce omezují aktivity volného času, což může vyvolávat nepříjemné pocity v rámci dosavadního

⁵⁴ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.99

⁵⁵ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.112

plnohodnotného životního stylu. Tyto pocity mohou vést k nízkému sebehodnocení a mohou tlumit aktivní strategie jedince.

F: smysluplnou osobní aktivitou ve volném čase; ztráta zaměstnání znamená značný přírůstek volného času. Pokud však tento čas není smysluplně využíván, znamená pro nezaměstnaného značnou psychickou zátěž (P.B.Warr,R.L.Payne,1982).⁵⁶

G: délkou nezaměstnanosti; čím déle trvá nezaměstnanost, tím vyšší je pravděpodobnost, že se do mysli lidí začne vkrádat strach a nejistota, spojená s nízkou sebedůvěrou. Výsledkem může být celková rezignace a apatie.

H: mírou společenské stigmatizace; zvládání situace ztráty práce je podmíněno tím, jakou hodnotu připisuje placené práci společnost, v níž se jedinec nachází. V regionech s vysokou dlouhodobou nezaměstnaností může být úroveň stigmatizace nízká, protože společnost je zde do určité míry nivelizována, a nezaměstnanému se zde „lépe dýchá“. Naopak v oblastech s vysokou zaměstnaností často jedinec volí takové životní strategie, aby svůj statut nezaměstnaného zakryl.

I: mírou sociální a emoční podpory; zdá se, že emoční a sociální opora má ochranný vliv proti krizovým situacím. Dobrá sociální opora /prostřednictvím níž se člověku dostává pomoci od ostatních lidí/ má funkci nárazníku či tlumiče nárazů, sociální opora je moderátorem stresu, a v případě ztráty práce tlumí šokovou reakci. Jak uvádí Křivohlavý⁵⁷, psychologie zdraví rozlišuje čtyři typy sociální opory: /1/instrumentální oporou se rozumí konkrétní pomoc postiženému formou například finanční pomoci, darování potřebných věcí apod. Iniciativa k pomoci nevychází od člověka v tísní, ale od člověka, který se rozhodl pomoci; /2/informační oporou se rozumí poskytování nejrůznějších rad od lidí, kteří mají například s obdobnou situací zkušenosti nebo naslouchání a zjišťování toho, co by postiženému pomohlo apod.; /3/ emocionální opora má podobu uklidňování, vyjadřování sympatií, pocitů blízkosti, lásky; /4/ hodnotící opora spočívá v projevení úcty, čímž je posilována sebedůvěra a sebevědomí nezaměstnaného.

Účinnými komponenty sociální opory jsou zejména: /1/potřeba sociálního kontaktu; /2/ potřeba přátelského vztahu /3/ potřeba sociální vzájemnosti /být v něčí péči/; /4/ potřeba sociální komunikace; /5/ potřeba spolupráce; /6/ potřeba zajištění sociálního bezpečí; /7/ potřeba sociální identity /být „někým“ v rozmezí dané sociální skupiny/; /8/ potřeba kladného sociálního hodnocení /být milován/. (J.Křivohlavý,1999)⁵⁸ Ukazuje se však, že daleko

---

⁵⁶ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.102

⁵⁷ Jaro Křivohlavý: Psychologie zdraví, str.97

⁵⁸ B.Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.107

účinnější je „vnitřní“ opora, vnitřní zdroje člověka. Pocit vlastní schopnosti zvládat situace byl ve většině výzkumných šetření silnějším ochranným faktorem než vnější opora.⁵⁹

2.5. Možnosti pomoci nezaměstnaným

Míra prožívání a zvládání situace nezaměstnanosti závisí do určité míry na tom, jaké formy konkrétní pomoci se postiženému nabízí. Pomoc nezaměstnaným lze obecně rozdělit do dvou kategorií: /1/ pomoc zaměřená za získání nového místa; /2/ pomoc při zvládání problémů, které nezaměstnaností vznikly

Od 1: Základním typem pomoci získat nové zaměstnání jsou u nás služby úřadů práce. Zde se soustřeďují nabídky pracovních míst, dochází tu ke zprostředkování kontaktu mezi potencionálními zaměstnavateli a nezaměstnanými, vyřizují se tu podpory v nezaměstnanosti. Jinou, podobnou formou pomoci je vytváření nejrůznějších programů pro nezaměstnané, zaměřené na zvyšování vzdělání a tím zvyšování šance prosadit se na trhu práce. Zejména pro dlouhodobě nezaměstnané a ty, kteří mají problémy prosadit se na pracovním trhu, jsou vytvářeny krátkodobé veřejně prospěšné práce.

Od 2: Do této oblasti pomoci spadají sociální služby, které pomáhají nezaměstnanému a jeho rodině při řešení rodinných krizí, ekonomických problémů apod. Psychoterapeutická péče spočívá v poradenství při psychických potížích. V souvislosti s nezaměstnaností je nejčastěji zaměřena na podporu sebedůvěry a osobní iniciativy, na rozvoj užitečných strategií při zvládání problému a nebo na změnu postojů k práci i zaměstnání (Kleinová, 1999).⁶⁰

---

⁵⁹ B. Buchtová a kol.: Nezaměstnanost; psychologický, ekonomický a sociální problém, str.108

⁶⁰ Marie Vágnerová: Psychopatologie pro pomáhající profese, str.747

III. Rodina

Chceme-li zkoumat kvalitu života u dítěte nezaměstnaných rodičů, je třeba vysvětlit základní principy fungování a obecný význam rodiny, protože rodina je oním hlavním „bitevním polem“, na které se odehrává interakce mezi rodičem a dítětem. Klíčovým pojmem tu bude výchova. Pokusím se v následující kapitole nejen definovat a utřídit některé pojmy, týkající se výchovy a rodiny, ale najít jednu jednoduchou proměnnou veličinu, která by mohla hrát roli při sledování kvality života dítěte.

3.1. Definice rodiny

Když se řekne „rodina“, vybaví se většině z nás řada pouček a „definicí“, spojených s tímto pojmem - rodina je nejstarší a nejdůležitější společenská instituce, základní ekonomickou jednotkou, základním článkem sociální struktury, rodina je „základ státu“. Nejpůvodnější význam rodiny spočívá ve vytvoření podmínek pro náležitou výchovu dětí, nicméně plní i některé jiné funkce.

Jednoznačně akceptovatelná definice rodiny je problematická, protože téma „rodina“ rozpracovává řada oborů – sociologie, psychologie, filosofie, biologie nebo ekonomie – a každý obor akcentuje při definování odlišný aspekt (role rodiny, socializační funkci rodiny,

komunikační aspekt, reprodukční funkci apod.). Pokusím se zde uvést několik pohledů na rodinu.

Z hlediska sociologického je rodina formou začlenění jedince do sociální struktury, přičemž za nejběžnější model rodiny je považována tzv. nukleární rodina, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti.⁶¹ Podobnou definici, zdůrazňující výchovu dětí, nabízí Giddens⁶², když říká, že rodina je skupina osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Příbuzenství je zde definováno jako vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem nebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii. Široké vymezení rodiny podává ve své knize Ivo Možný, který ji definuje takto: „rodina je institucionálním zajištěním lidské reprodukce, legitimním v dané společnosti.“⁶³ Ucelená definice rodiny J.Odehnala, jak ji uvádí ve své knize Josef Výrost, zní takto: „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“⁶⁴ Každá definice tedy poukazuje k nějakému významovému aspektu rodiny, což svědčí o mnohostrannosti významů a funkcí této instituce v dnešní společnosti.

3.2. Význam a funkce rodiny

Výše uvedená definice přiblížila problematiku funkce a významu rodiny. Kromě základní reprodukční funkce plní rodina důležitou funkci socializační. Pojem *socializace* je označením pro celoživotní proces, v jehož průběhu dochází k začleňování jedince do společnosti, kdy jedinec přijímá za své určité zásady, postoje, hodnoty, ale také specificky lidské formy chování a jednání nebo jazyk. Socializace se dělí na:

---

⁶¹ J.Průcha, E.Walterová, J.Mareš: Pedagogický slovník, str.202

⁶² A.Giddens: Sociologie, str.156

⁶³ I.Možný: Sociologie rodiny, str.99

⁶⁴ VÝROST, J. Aplikovaná sociální psychologie, str.98
1998.

- Primární = probíhá v rodině a končí s uzavřenou individualizací jednotlivce. Normy, které se během této socializace vstřebají, platí jako stabilní, ale mohou se během života ještě změnit. Primární socializace trvá zhruba do třetího roku života.
- Sekundární = připravuje individuuum na jeho roli ve společnosti a probíhá zejména v rodině, ve škole a v kontaktu s vrstevníky. Probíhá zhruba od třetího roku života.
- Terciární = se uskutečňuje v dospělosti a označuje přejímání, které individuuum neustále uskutečňuje v interakci se svým sociálním okolím, například v práci

V rodině se vytváří specifická „hodnotová a psychická atmosféra“, která se přenáší na dítě. Ačkoli v průběhu socializace hraje svou roli vrstevnická skupina, škola, masmédiá nebo později práce, rodina má v tomto procesu nezastupitelný význam. Dítě zde totiž nachází uspokojení potřeb, které jsou pro průběh dalšího sociálního začleňování rozhodující. Jde o tyto potřeby:

- Akceptace druhým člověkem /přijímání bez výhrad/
- Potřeba být milován a moci milovat
- Potřeba identifikace s druhým
- Potřeba nezpochybnitelné vzájemnosti, spjatosti společným domovem

Mezi kulturami se liší názory co mohou rodiče od dětí vyžadovat, k jakým hodnotám a jak vůbec děti vést. I. Možný používá v této souvislosti pojmu „rodičovská autonomie“ a rozlišuje 4 styly autonomie⁶⁵:

/1/ **tradiční pojetí** dává rodičům právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a představu o dobrém životě. Mohou při tom užívat prostředky podle své úvahy a mohou dítěti bránit v poznání hodnot a norem, které sami neakceptují. Soudí se, že takto chápaná autorita rodičů posiluje integritu rodiny, ale může vést k vytváření autoritářské osobnosti, neschopné autonomně se rozhodovat.

/2/ **demokratické pojetí** také počítá s povinností držet se hodnot rodičů, připouští ale diskusi i o jiných hodnotách. Děti jsou o hodnotách přesvědčovány, nejsou jim vnucovány.

---

⁶⁵ I. Možný: Sociologie rodiny, str.132-134

/3/**umírněně liberální pojetí** předpokládá, že rodiče se snaží, aby dítě převzalo jejich hodnotový systém, avšak v určitém věku dítěte rodiče podporují, aby se seznámilo s jinými hodnotami

/4/**důsledně liberální pojetí** je ponecháno na dítěti, jaké hodnoty si vybere, rodiče chrání před vlivy, které by volbu dítěte omezovaly. Zdá se, že toto pojetí přispívá k rozvolňování vztahů v rodině a snižuje mezigenerační porozumění.

Přehledné shrnutí funkcí rodiny podává J.Havlík:⁶⁶

/1/. Funkce **biologicko-reprodukční** má význam jak pro společnost tak i pro jedince, kteří rodinu tvoří. Zajišťuje společnosti životní perspektivu a kontinuitu.

/2/. Funkce **ekonomická** spočívá ve vzájemné ekonomické pomoci mezi členy rodiny. V minulosti byla tato funkce významnější než nyní, kdy funguje systém sociálních podpor a slabší členové rodiny nejsou tolik závislí na silnějších.

/3/. Funkce **výchovná** spočívá v tom, že rodina poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě. Podílí se na zprostředkování systému hodnot, norem, vzorů chování dané společnosti jejímu novému členu.

/4/. Funkce **emocionální** spočívá v uspokojování základních citových potřeb. /viz výše/

3.3. Výchovná funkce rodiny

Důležité vzájemné interakce mezi rodičem a dítětem v rodině se odehrávají v rámci výchovy. Současné teorie, zabývající se problematikou výchovy, jsou většinou zajedno, že rodinná výchova a rodinné prostředí je nejvýznamnějším činitelem, formujícím mladého člověka. Výchova je nejčastěji označována proces působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jeho vývoji. Výchova se dnes odehrává v širším společenském kontextu než tomu bylo v minulosti. V míře uplatňování různých institucí při výchově se objevují v literatuře rozdílné názory. Tak například Lasch (1979)⁶⁷ používá termínu „vyvlastnění rodičovské autority“, čímž je myšlen fakt, že vzdělání a výchova se stále častěji přesouvá z rodiny do škol a do rukou specializovaných odborníků. Zrychlující se tempo změn

⁶⁶ R.Havlík, J.Kořa: Sociologie výchovy a školy, str.68

⁶⁷ I.Možný: Sociologie rodiny, str.133

v posledních desetiletích bere rodičům důvěru ve vlastní představu dobrého života, zejména tam, kde se to, co jim bylo vtištěno v mládí jako realita a hodnoty, liší příliš od toho, co je jako realita a hodnoty reprezentováno v masmédiích.⁶⁸ Jiné prameny naopak zdůrazňují nezastupitelný význam rodiny při výchově. (Vágnerová, 2007)

Různá pojetí výchovy byla ovlivněna socio-kulturními podmínkami, odlišnými koncepcemi pojetí člověka nebo zdůrazňováním jednotlivých stránek výchovného procesu. Někteří autoři chápou výchovu jako plně řízený proces ovlivnění nehotového člověka rodiči, pedagogem nebo institucí, naplněný snahou podřídít jej normám společnosti, ale i normám instituce. Jiné pojetí zdůrazňuje úlohu samotného vychovávaného a zvýrazňují podíl osobnosti na vlastním utváření. Na základě toho, do jaké míry je vychovávaný subjektem nebo objektem výchovného působení, došlo k vymezení tří základních výchovných stylů:

/1/ autokratický, dominantní, autoritativní

Pro tento výchovný styl jsou typické především příkazy a tresty; potřeby, přání či individuální odlišnosti dětí stojí v pozadí. Děti mají zpravidla malý prostor pro samostatné rozhodování a jednání a stávají se závislými na pochvale, snaží se na sebe upoutat pozornost a v dané skupině může také docházet k růstu agresivity. Vychovávaný jedinec má často tendenci k submisivním sklonům a závislosti. Tento koncept výchovného stylu zčásti koresponduje s tradičním pojetím rodičovské autonomie /viz kapitola 3.2/

/2/ liberální styl

Tento výchovný styl se vyznačuje slabým vedením. Na děti nejsou zpravidla kladeny vysoké požadavky a kontrola jejich splnění je slabá. Důsledkem takové výchovy může být to, že jedinec se nedokáže soustředit na práci, podává slabé výkony a je celkově nejistý. V klasifikaci I. Možného tomuto konceptu nejvíce odpovídá důsledné liberální pojetí rodičovské autonomie.

/3/ demokratický, kooperativní, integrační styl

Tento výchovný styl je postavený na spolupráci a vzájemném rozvíjení citových vazeb mezi vychovávajícím a vychovávaným. Děti jsou podporovány v samostatné činnosti a iniciativě. Díky vzájemné komunikaci má „učitel“ /rodiče, pedagog./ přehled o potřebách a zájmech dítěte. Mezi ním a dítětem vzniká citová vazba, vychovatel působí na děti jako

---

⁶⁸ I. Možný: Sociologie rodiny, str.133

„vzor“. Předpokládá se, že tento styl je nejvýhodnější a nejvíce pomáhá rozvíjet sociálně zralou osobnost. Při utváření hodnotových systémů se uplatňuje princip tzv. „vttištění“, kdy dítě si svévolně interiorizuje hodnotový systém vychovatele, čemuž dopomáhá vzniklý a rozvíjený citový vztah.

3.3.1. Výchova a kvalita života - hypotéza

Při zkoumání kvality života v rozsahu obecně přijímaných definic /viz kapitola I./ jde v první řadě o žebříček potřeb a hodnot, který jedinec přijímá za své, a o míru, do jaké se mu daří těchto potřeb dosahovat, k těmto hodnotám se přibližovat. Vztah mezi potřebami a hodnotami je zde evidentní: potřeby jedince jsou vždy subjektivní a jako takové uspořádané do nějakého hierarchického modelu, kde pořadí jednotlivých potřeb určují hodnoty, „platné a přijímané“ v rámci dané rodiny. V rodině, kde rodiče přijímají za své materiální hodnoty a potřeby a vysoce cení jevy jako úspěch nebo výkonnost a současně uplatňují autoritářský výchovný styl, je vyšší pravděpodobnost, že tyto hodnoty budou dětmi vnímány jako důležité. V rodinách, přijímajících ty samé hodnoty, ale uplatňující spíše demokratický styl výchovy, je vyšší pravděpodobnost, že tyto hodnoty budou vnímány ambivalentně – tj. že budou v kterýkoli moment otevřeny diskusi. V případě ztráty zaměstnání dochází k poklesu příjmu, což v případě dlouhodobé nezaměstnanosti může vést až k ekonomické deprivaci /viz kapitola II./ a k radikálnímu snížení životní úrovně celé rodiny. V rodině, vyznávající materiální potřeby a hodnoty, je při ztrátě zaměstnání a s tím souvisejí ztrátou pravidelného příjmu předpokládáno, že dojde ke snížení kvality života v důsledku nenaplnění „důležitých“ potřeb. V případě demokratické výchovy, jejíž základním prvkem je kooperace a diskuse, však rodiče dítěti můžou spíše vysvětlit aktuální situaci a zmírnit tak dopad na kvalitu jeho života.

Jedním ze sledovaných okruhů v mém výzkumu bude uplatňovaný styl výchovy v rodině a výsledky průzkumu o kvalitě života dětí porovnáám s touto proměnnou.

Praktická část

IV. Výzkum

4.1. Cíl výzkumu

Tato práce si klade za cíl zjistit vliv nezaměstnanosti rodičů na kvalitu života jejich dětí. Sekundárním cílem je pochopení a práce s pojmy jako je nezaměstnanost, kvalita života, hodnotový systém, rodina a výchova. Jak ale zminuji již v úvodu, téma rodina a výchova je v této práci pojímáno pouze okrajově, protože jde o obsáhlou problematiku, jejíž uchopení přesahuje rámec této bakalářské práce. Považuji nicméně za důležité toto téma v praktické části otevřít, neboť zkoumám-li vztah rodič-dítě, je třeba alespoň v elementárních pojmech pochopit a definovat kontext, na jehož pozadí se tento vztah utváří. Takovým kontextem je zde rodina.

4.2. Výzkumné předpoklady

Základním výzkumným předpokladem je, že dlouhodobá nezaměstnanost u dospělého člověka a s tím spojené negativní efekty vedou ke snížení kvality života, a to nejen dospělého, ale i dítěte. Dalším předpokladem je, že v rodinách, kde nezaměstnaní jsou oba rodiče, se

negativní efekty nezaměstnanosti násobí a udávaná kvalita života dětí bude nižší než v rodinách s jedním nezaměstnaným rodičem. Pozornost věnuji i výchovnému stylu, který v dané rodině převažuje. Předpokladem je zde to, že demokratická výchova v rodině utlumí nepříznivé efekty nezaměstnanosti a snížení kvality života dítěte nebude tak dramatické jako v případě uplatňování autoritářské nebo liberální koncepce výchovy.

4.3. Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek pro moji práci nebyl náhodný. Zaměřil jsem se na úplné rodiny (matka + otec) s jedním či více dětmi, kdy nezaměstnaný byl buď otec nebo otec i matka zároveň. Situace, kdy v rodině je nezaměstnaná pouze matka, jsem nebral jako relevantní vzhledem k vysoké pravděpodobnosti, že v tomto případě to nebude mít takový vliv na kvalitu života v rodině /muži dosahují dle statistiky větších příjmů, nezaměstnanost u ženy není ve společnosti vnímána jako tak závažný problém jako u muže/. Nezaměstnanost byla podmíněna minimální délkou alespoň 3 měsíců; v opačném případě se mohlo jednat o krátkodobou, přechodnou nezaměstnanost, u které se nepředpokládají výrazné negativní vlivy. Věk dítěte jsem stanovil v rozmezí 13 – 16 let, tedy věk, odpovídající žákovi 6. – 9. třídy základní školy. Zkoumat kvalitu života u dětí v nižším věkovém rozpětí je velmi obtížné z důvodu absence diagnostických nástrojů. Výzkumný vzorek jsem vybíral v jednom regionu / Královeshradecký region /, abych co možná nejvíce omezil riziko možných specifických regionálních podmínek (v regionech s vysokou dlouhodobou nezaměstnaností nemusí být například nezaměstnanost vnímána jako tak závažné společenské stigma...).

Velikost výzkumného vzorku je následující: **8** rodin, z toho: **4** rodiny, kde nezaměstnaní jsou oba rodiče a **4** rodin, kde nezaměstnaný je otec. Ve třech rodinách je pouze jedno dítě, ve čtyřech rodinách jsou děti dvě, ve zbývajících rodinách jsou děti tři. Výzkumem akceptované věkové rozpětí je 13-16 let, dítě mladší 13 nebo starší 16 let se započítává do počtu dětí, ale ne do výzkumu! Celkový počet zkoumaných dětí je 8. Všechny sledované děti navštěvují základní školu.

I.	Rodina – oba nezaměstnaní .	Počet dětí	Děti + věk i
1	„MIKADA“ = <i>Miloš+Katka+Dalibor</i>	1	<i>Dalibor, 13 let</i>
2	„JAJAKAM“ = <i>Jarda+Jana+Karolina+Martin</i>	2	<i>Karolína, 7 let; Martina, 15 let</i>

3	„MAJAJA“ = Marie+Jan+Jan	1	Jan, 14 let
4	„LUDALIK“ =Luboš+Dáša+Libor+Kamil	2	Libor, 15 let; Kamil, 21 let
II.	Rodina – nezaměstnaný otec		
5	„JOLEPEN“ = Josef+Lea +Pepa+Nad'a	2	Pepa, 16 let; Nad'a 19 let
6	„MITEJAMAME“=Mirek+Tereza Jakub+Markéta+Matěj	3	Jakub, 18 let; Matěj 22 let; Markéta, 16 let
7	„HOTEONKA“ = Honza+Tereza+Ondřej +Katka	2	Ondřej, 11 let; Katka, 14 let
8	„PEJIPA“ = Petr+Eliška+ Jirka+Pepa		Jirka, 14 let; Pepa 17 let

4.4. Zvolená výzkumná metoda

Z hlediska podoby měřicího nástroje jsem volil metodu smíšenou, tedy jde o mix kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Z hlediska použitelnosti metody jde o metodu specifickou, upravenou. Respondenty výzkumu jsou děti.

Pro smíšenou metodu jsem se rozhodl z toho důvodu, že nejlépe vyhovuje požadavku proniknout k subjektivnímu prožívání kvality života. Kvantitativní výzkum mi dovolí změřit, jaké potřeby dítě považuje ve svém životě za důležité, při čemž je nutné podotknout, že vybírá z předem připravených položek. Tyto položky však proporcionalně vyhovují nejdůležitějším aspektům kvality života, jak je uvádím v kapitole I. – tedy aspektu somatickému, kognitivnímu, emočnímu, sociálnímu a behaviorálnímu a komplexně pokrývají oblast „kvality života“. Příklad, kdy by dítě mělo samo uvést potřeby, které považuje ve svém životě za nejdůležitější, považuji za rizikový, protože pojem „kvalita života“ /i v případě, kdy dítěti pojem přiblížíme upravenou definicí/ může být pro něj poněkud nejasný.

Od kvalitativního výzkumu v podobě semistrukturovaného rozhovoru si slibuji, že mi dovolí lépe proniknout k subjektivnímu vnímání kvality života – tedy k vnímání toho, do jaké míry se dítěti daří přibližovat se potřebám, které považuje za důležité. Díky údajům z předcházejícího kvantitativního průzkumu mám tyto „důležité“ proměnné k dispozici, a můžu proto rozhovor konkrétněji zacílit a moderovat k těmto tématům. Kromě toho se zaměřím i na celkovou spokojenost dítěte se životem. Jako doplňkový sledovaný faktor bude styl uplatňované výchovy. Semistrukturované rozhovory se skládají z přesně daných otázek, které ovšem nejsou kladeny v přesném pořadí, a vždy mohou být doplněny dalšími otázkami. Výsledkem by měl být celkový obraz (profil) dítěte nezaměstnaných rodičů, který obsahuje jak preference dítěte, tak míru přibližování se těmto preferencím.

Kvantitativní část výzkumu: Klíčovým momentem v této fázi výzkumu bylo vybrat indikátory kvality života u dětí. Vycházel jsem z práce T. Svatoše a E.Švarcové⁶⁹, kteří ve svém výzkumu o kvalitě života u žáků základní školy použili 20 indikátorů kvality života /viz příloha/. Pro svoje vlastní potřeby jsem seznam indikátorů zúžil o 5 položek a sice:

/1/ Potřeba vlastnit auto, motocykl + /2/ Potřeba mít počítač

/3/ Potřeba starat se o zvířata

/4/ Potřeba síly na překonávání bolesti

/5/ Potřeba alkoholu

Od 1, 2: tyto položky, týkající se materiálního zabezpečení jsou dostatečně zastoupené, ponechal jsem položku *Potřeba mít mobil* a *Potřeba mít peníze – být zajištěn*, která dle mého soudu obecně zahrnuje materiální potřeby

Od 3: *Potřeba starat se o zvířata* se nápadně shoduje s položkou *Potřeba starat se o handicapované – nemocné* a je podle mého zbytečná

Od 4: Podle mého je tato položka pro danou skupinu těžko pochopitelná, vyvstávají otázky, jaká bolest, co se myslí silou...Pro člověka, obeznámeného s tématem „kvality života“, je směřování otázky jasné, ale pro dítě může být tato položka zmatená. Mimoto je somatický aspekt zastoupen položkami *Potřeba léků – medikamentů* nebo položkou *Potřeba zdravé výživy*.

Od 5: U této položky hrozí největší riziko efektu „sociální žádoucnosti“, tj. riziko, že respondenti budou z respektu před dospělými volit takovou odpověď, která se jakoby všeobecně očekává. Z tohoto pohledu je podle mě tato položka zbytečná.

---

⁶⁹ T.Svatoš, E.Švarcová: Indikátory kvality života žáků základní školy (příspěvek k výzkumné metodologii); in: J.Mareš a kol.: Kvalita života u dětí a dospívajících I.

Položky jsem ponechal v tomto složení:

- /1/ potřeba mít rodinu a potomky
- /2/ potřeba jídla – potraviny
- /3/ potřeba mít vztah s druhým člověkem
- /4/ potřeba mít co na sebe – oblečení
- /5/ potřeba mít peníze – být zajištěn
- /6/ potřeba pohybu
- /7/ potřeba mít přátele a kamarády
- /8/ potřeba spánku a odpočinku
- /9/ potřeba společných rodinných činností
- /10/ potřeba se vzdělávat, studovat
- /11/ potřeba zdravé výživy
- /12/ potřeba starat se o handicapované – nemocné
- /13/ potřeba mít počítač
- /14/ potřeba léků – medikamentů
- /15/ potřeba mít hobby – koníčky

Kvalitativní část výzkumu: Klíčovým momentem v této fázi výzkumu bylo vytvořit tematické okruhy, pokrývající problematiku kvality života, a to takové, které mě zajímají a které se nějakým způsobem vztahují k potřebám v kvantitativním výzkumu. V rámci těchto okruhů jsem vymyslel několik otázek, které strukturují rozhovor a přibližují mě k tématu kvality života. Vybral jsem čtyři tematické okruhy, které měly návaznost na kvantitativní část výzkumu – a to: /1/ zdraví; /2/ rodina; /3/ mezilidské vztahy; /4/ materiální potřeby. Kromě toho jsem přidal okruh /5/ celková životní spokojenost, protože mimo výše uvedené okruhy mě zajímá kvalita života v hlubším pojetí, v širším zorném úhlu. Posledním doplňujícím okruhem byl /6/ výchovný styl v rodině – byl jsem zvědavý, v jakém vztahu je tato veličina vzhledem ke zkoumanému tématu. K diagnostikování výchovného stylu mi posloužil semistrukturovaný rozhovor, tedy volné výpovědi dětí na základě připravených otázek. Upozorňuji proto, že tyto závěry nemusí být platné a tento okruh jsem přidal spíše pro zajímavost. Přehled otázek z jednotlivých okruhů uvádím v příloze.

4.5. Strategie výzkumu

Byl jsem si vědom, že zvolené téma je pro rodiče dosti choulostivé. Fakt, že jsou nezaměstnaní, může být sám o sobě nepříjemný a frustrující; v případě, kdy je tato skutečnost jakýmkoli způsobem spojována s dětmi, se nepříjemný efekt může násobit. Oslovil jsem tedy široký okruh známých a příbuzných, zda-li ve svém okolí neznají rodinu, vyhovující mým požadavkům. Takto se mě podařilo sehnat dvě rodiny, zbývající rodiny se mi ozvaly na inzerát, který jsem podal do regionálních novin a na vývěsku Úřadů práce. Zdůraznil jsem přitom anonymitu průzkumu, nenáročnost a nabídl finanční odměnu za výzkum. Z došlých odpovědí jsem vybral ty, o kterých jsem byl přesvědčen, že nejlépe poskytnou informace o zadaném tématu.

Do rodin jsem docházel po individuální domluvě, rodičům jsem popsal svůj projekt a seznámil je s tím, jak bude výzkum probíhat. Poté jsem je požádal, aby mi ve stručnosti řekli něco o sobě, abych mohl o nich vytvořit krátký profil. Poprosil jsem je také, aby mi něco řekli o jejich dětech – jací jsou, jaký mají život, nedostatky, klady atd.

Poté následovalo seznámení s respondentem – dítětem. Rozhovor s ním se odehrával izolovaně od rodičů, aby jimi nebylo dítě v odpovídání ovlivňováno. Položil jsem před něj kartičky, na kterých byly napsány potřeby jak je uvádím ve výčtu v kap. 4.4. a poprosil je, aby se zamyslelo a vybralo takových pět potřeb, které považuje ve svém životě za nejdůležitější. Výběr jsem zaznamenal a požádal jsem o krátkou přestávku. Během ní jsem si dle vybraných potřeb připravil otázky, které použiji v semistrukturovaném rozhovoru. Ten tvořil II. etapu výzkumu. Vyzval jsem respondenta, ať se neostýchá k dané otázce říci cokoli, co ho zrovna napadne. Pokud jsem měl pocit, že se v odpovědi vzdaluje od předem stanoveného tematického okruhu, pokusil jsem se jej nasměrovat doprovodnými otázkami zpět k tématu. Během celé interakce jsem se snažil vzbudit v respondentovi pocit důvěry a celkově odlehčit atmosféru, abych dostal co možná nejpravdivější výpověď. Celý výzkum trval 45 -60 minut.

4.6. Výsledky výzkumu

4.6.1. Rodiče – základní profil

Na samotném úvodu šetření v rodinách jsem rodiče požádal o krátký rozhovor, ve kterém jsem se zajímal o jejich situace – kolik jim je let, kde pracovali, co je zajímavá, baví, zda mají nějaké vyhlídky do budoucna, jak snáší nezaměstnanost, jaký mají vztah k dětem atd.

Rodina	Otec	Matka
„MIKADA“ (syn Dalibor, 13 let)	<i>Miloš (38 let) = nezaměstnaný tři měsíce. Pracoval jako dispečer v jedné dopravní firmě, po úrazu odešel z práce, pobírá invalidní důchod. Na první pohled se zdá, že ztráta práce ho nijak zásadně neovlivnila – pozitivně hodnotí nárůst volného času, věnuje se rybaření a zahrádce, s kamarády a bývalými kolegy občas posedí „na pivku“. Má nějaké úspory a nemovitost, kterou pronajímá, přesto je v odpovědích cítit strach a nejistota z budoucnosti.</i>	<i>Kateřina (34let) = nezaměstnaná rok, pracovala 10 let jako účetní, při restrukturalizaci podniku propuštěna, nové místo si nehledala, pracovala ne „neformálním“ pracovním trhu – doma kompletovala hračky, nyní už to nedělá, snaží se věnovat synovi, působí prchlivým dojmem, co se týče nějakých nových životních motivací, je na ni patrná ztráta motivace.</i>

<p>„JAJAKAM“ (dcera Karolina, 7 let; syn Martin, 15 let)</p>	<p>Jarda (46 let) = nezaměstnaný 2 měsíce, pracoval jako řidič, skladník, byl propuštěn z „neznámých“ důvodů. Snaží se svou situaci vidět racionálně, zapsal se do kursů tvorby webových stránek, chce podnikat, plánuje, je plný energie. Má hezký vztah k dětem, ty ho mají evidentně rády.</p>	<p>Jana (36 let) = nezaměstnaná 8 měsíců, měla zdravotní problémy, byla na operaci, v současné době v rekonvalescenci. Pracovala jako učitelka v mateřské škole, chtěla by se ke své profesi vrátit. Dělá si starost o děti, evidentně ji největší vrásky dělají ekonomické problémy v rodině. Manžela má ráda, snaží se navzájem si poskytovat podporu.</p>
<p>„MAJAJA“ (syn Jan, 14 let)</p>	<p>Jan (38 let) = nezaměstnaný 3 týdny, pracoval jako úředník ve státní firmě, odešel na svoji žádost, nebyl v práci spokojen. Má přislíbeno místo v lukrativní firmě, je aktivní, ctížádostivý, evidentně si nepřipouští problémy. V synovi vidí nadějného sportovce.</p>	<p>Marie (34 let) = nezaměstnaná 3 měsíce, pracovala jako učitelka ve speciální škole, škola byla ale přemístěna do jiného města, od té doby bez práce. Dojždět za prací nechce, jiné uplatnění nevidí. Věnuje se synovi, doufá, že manžel brzy nastoupí do nové práce.</p>
<p>„LUDALIK“ (synové Libor, 15 let; Kamil, 21 let)</p>	<p>Luboš (52 let) = nezaměstnaný 5 měsíců, pracoval jako truhlář, propuštěn z práce prý z důvodu věku, věnuje se truhlařině doma, působí sklesle a bez motivace, o starším synovi nemluví v dobrém, mladšího syna má velmi rád.</p>	<p>Dáša (46 let) = nezaměstnaná 9 měsíců, pracovala jako švadlena, byla „obětí“ hromadného propouštění, nic jiného než šít prý neumí, vydělává si občas prací na černo doma, trápí ji situaci, dělá si obavy o mladšího syna, je skleslá..</p>
<p>„JOLEPEN“ (syn Pepa, 16 let; dcera Nada, 19 let)</p>	<p>Josef (50 let) = nezaměstnaný 3 měsíce, podnikal v oboru finančního poradenství, nedařilo se, skončil. Od té doby na pracovním úřadě, má plány do budoucna, ale trápí ho dluhy z předchozího podnikání. O dětech mluví dobře, vidí v nich naději.</p>	<p>Lea (42 let) = pracuje jako servírka v nočním podniku, v manželovi vidí oporu a ochranu, působí nejistým a nervozním dojmem. Má obavy o budoucnost, trápí ji „běžné“ životní problémy.</p>
<p>„MITEJAMAME“ (synové Jakub, 18 let; Matěj, 22 let; dcera Markéta, 16 let)</p>	<p>Mirek (51 let) = nezaměstnaný 4 měsíce, pracoval jako řidič autobusu, ztratil práci v důsledku hromadného propouštění, pokoušel se najít si novou práci, ale neuspěl. Tráví hodně času se synem Jakubem, částečně se „realizuje“ jako trenér florbalového týmu, což ho baví a naplňuje. Co se týče budoucích perspektiv, je spíše skeptický.</p>	<p>Tereza (45 let) = soukromě podniká, vede květinářství, je čilá, veselá, má ráda přírodu, výlety. K dětem má velmi laskavý vztah, manželovi se snaží být oporou. Obavy o budoucnost se u ní neobjevují. Snaží se myslet pozitivně.</p>
<p>„HOTEONKA“ (syn Ondřej, 11 let; dcera Katka, 14 let)</p>	<p>Honza (45 let) = nezaměstnaný 3 měsíce, pracoval jako automechanik, z práce odešel po vzájemných neshodách. Pokoušel se najít si práci v oboru, ale bez úspěchu. Rodina plánuje, že se přestěhuje do Prahy, kde by oba našli lepší uplatnění. Je aktivní, plánuje, k dětem má vřelý vztah.</p>	<p>Tereza (39 let) = pracuje jako učitelka na základní škole. Věnuje hodně času rodině, dětem. Je aktivní, plánuje, přesto vyjadřuje obavy z budoucnosti. Velkou oporou je pro ni širší rodina – má dvě sestry, často se navštěvují.</p>

„PEJIPA“ (synové Jirka, 14 let; Pepa, 17 let)	Petr (44 let) = nezaměstnaný 6 měsíců, pracoval jako dělník v továrně, práci sice hledá, ale působí rezignovaně, není příliš ochoten se vyjadřovat	Eliška (40 let) = pracuje jako prodavačka, má obavy o budoucnost, trpí depresemi, s manželem vedou spíše hašteřivý vztah, má starosti se starším synem, který údajně experimentuje s drogami. Eliška působí místy podrážděně a zmateně.
---	--	---

4.6.2. Kvantitativní výzkum = výsledky

Respondenti měli uvést 5 potřeb, které považují ve svém životě za nejdůležitější.

Jednotliví respondenti / pod hlavičkou zkratky rodiny/ a vybrané indikátory (pro zjednodušení označeno velkým písmenem – viz seznam potřeb/:

Respondent / rodina	Vybrané potřeby
„MIKADA“	A E G I P
„JAJAKAM“	C F G J O
„MAJAJA“	A I K G P
„LUDALIK“	A E G L P
„JOLEPEN“	D E N O P
„MITEJAMAME“	A C F K M
„HOTEONKA“	C E G K O
„PEJIPA“	A C F G M

Seznam potřeb: / indikátory kvality života/

- /A/ potřeba mít rodinu a potomky
- /B/ potřeba jídla – potravy
- /C/ potřeba mít vztah s druhým člověkem
- /D/ potřeba mít co na sebe – oblečení
- /E/ potřeba mít peníze – být zajištěn
- /F/ potřeba pohybu
- /G/ potřeba mít přátele a kamarády
- /I/ potřeba spánku a odpočinku
- /J/ potřeba společných rodinných činností
- /K/ potřeba se vzdělávat, studovat
- /L/ potřeba zdravé výživy
- /M/ potřeba starat se o handicapované - nemocné
- /N/ potřeba mít počítač
- /O/ potřeba léků – medikamentů
- /P/ potřeba mít hobby – koníčky

Potřeby /indikátory kvality života/ a jejich četnosti:

Indikátor	Četnost	Pořadí
A	5	2
B	0	7
C	4	3
D	1	6
E	4	3
F	3	4
G	6	1
I	2	5
J	1	6
K	3	4
L	1	6
M	2	5
N	1	6
O	3	4
P	4	3

Výsledky kvantitativní části výzkumu a jejich interpretace:

Z nabízených indikátorů kvality života volili respondenti nejčastěji potřebu *mít přátele a kamarády*, což se shoduje i s výsledky studie (T.Svatoš, E.Švarcová)⁷⁰, zabývající se kvalitou života žáků základní školy. Na druhém místě následovala potřeba *mít rodinu a potomky*; na třetím místě se objevují *potřeba mít hobby, koníčky; potřeba mít vztah s druhými lidmi a potřeba mít peníze – být zajištěn*. Tato poslední veličina se v porovnání z výše zmíněným šetřením (T.Svatoš, E.Švarcová) objevuje nezvykle vysoko, což interpretuji tak, že v rodinách nezaměstnaných rodičů často dochází k ekonomickým „krizím“ a tak je možná tato potřeba u dětí nezaměstnaných pocíťována naléhavěji. Na spodním konci seznamu četností se umístily potřeby jako je *potřeba jídla a potřeba oblečení – mít co na sebe*; tyto potřeby tedy nebyly respondenty vnímány jako „důležité“ pro kvalitní život. Ukázalo se, že zkoumané děti upřednostňují spíše sociální a duševní potřeby nad potřebami hmotnými, což koresponduje i se závěry výzkumu T.Svatoše a E.Švarcové. Důležití jsou pro děti kamarádi, rodina, partneři, koníčky, zájmy. Zajímavé je umístění potřeby *společných rodinných činností* /četnost 1, umístění 6/, která není ve vzorku dětí s nezaměstnanými rodiči vnímána jako naléhavá, což nahrává několika interpretacím: tato položka byla spíše nesrozumitelná (co jsou společné rodinné činnosti?) nebo tato položka nebyla vnímána jako důležitá.

⁷⁰ T.Svatoš, E.Švarcová: Indikátory kvality života žáků základní školy (příspěvek k výzkumné metodologii). In J.Mareš a kol.: *Kvalita života u dětí a dospívajících I.*

Srovnáme-li rodiny s oběma nezaměstnanými rodiči a rodiny s jedním nezaměstnaným rodičem /mužem/, pak zjistíme následující: zatímco potřeba *Mít peníze – být zajištěn* je zastoupena rovnoměrně v obou skupinách, *potřeba mít přátele a kamarády* je u skupiny s oběma nezaměstnanými rodiči zastoupena 2 x častěji než u skupiny s jedním nezaměstnaným rodičem (poměr četností 4:2). Četnost *potřeby mít koníčky, hobby* je také vyšší u skupiny s oběma nezaměstnanými rodiči (poměr četností 3:1). K vyvozování hlubších závěrů je však zkoumaný vzorek malý a diagnostická metoda není dostatečně empiricky prověřená.

4.6.3. Kvalitativní výzkum = výsledky

V kvalitativní fázi výzkumu šlo o zjištění toho, jak dítě subjektivně vnímá svou kvalitu života - a to z těchto úhlů pohledu:

- /1/ zdraví
- /2/ rodina
- /3/ mezilidské vztahy
- /4/ materiální potřeby
- /5/ celková spokojenost se životem
- /6/ výchova v rodině

Na základě rozhovoru, který byl částečně strukturován /tzv. semistrukturovaný rozhovor/, jsem u jednotlivých respondentů vytvořil následující profily:

„MIKADA“

Dalibor, 13 let

Vybrané potřeby /indikátory/: A E G I P

I. Zdraví Dalibor se cítí zdravý. Občas je unavený, hlavně ve škole, kde ho to evidentně nebaví. Co se týče psychiky – je občas náladový, smutný, sklíčený.

II. Rodina: Dalibor pohlíží na rodinu trochu s despektem a pohrdáním. Zmiňuje, že s tátou chodí na ryby a mamince pomáhá občas v domácnosti. Maminku trápí, že má špatné výsledky ve škole, rodiče se prý kvůli tomu občas hádají. Dalibor nejraději tráví čas venku s kamarády; s rodiči jezdil na výlety k tetě, kde to bylo fajn. Teta je ale nemocná, tak se už žádné rodinné výlety nekonají.

III. Mezilidské vztahy Dalibor uvádí, že má partu kamarádů, se kterými chodí „ven“ se bavit. Ve škole se moc neprojevuje, ale v kolektivu je oblíbený. S rodiči vychází „celkem dobře“.

IV. Materiální potřeby Dalibor dostává od rodičů kapesné, ale nepravidelně. Chápe, že ekonomická situace rodičů není dobrá, protože jsou rodiče bez práce. Závidí kamarádům, kteří dostávají větší kapesné. Přál by si počítač, aby mohl hrát s kamarády po síti počítačové hry, rodiče však na něj nemají peníze.

V. Celková spokojenost se životem Dalibor uvádí, že se cítí vcelku spokojený. Neví, co by chtěl v budoucnu dělat, vyhraněné zájmy nemá. Chtěl by být bohatý, mít velký dům a pěkné auto.

VI. Výchova Dalibor uvádí, že rodiče jsou při dodržování disciplíny přísní. Chtějí, aby byl brzy doma, vyžadují výborné výsledky ve škole. Když dostane špatnou známku nebo poznámku, nesmí chodit ven a musí se učit. Rodiče jsou dle výpovědi nesmlouvaví, diskusi nepřipouští.

Hodnocení rodičů: Dalibor je „živé“ dítě, v současnosti prochází pubescentním obdobím. Dalibor je občas nepozorný a roztěkaný, dělá mu problém se soustředit. /Odborné poradenství rodiče nevyužívají/.

„JAJAKAM“

Martin, 15 let

Vybrané potřeby /indikátory/: C F G J O

- I. Zdraví** Martin nepocítuje žádné zdravotní problémy, hodně sportuje – hraje fotbal, jezdí na kole – cítí se v dobré kondici. Na rozhovor se soustředí, odpovídá v logické struktuře.
- II. Rodina** Martin má hezký vztah k rodičům. Pokud se stočí hovor na téma život v rodině, ožije a vypráví některé společné rodinné zážitky. Oceňuje, že s ním táta nyní může trávit víc času než v minulosti. Naznačuje, že v rodině vládne celková pohoda. Vyjadřuje obavy nad matčíným zdravotním stavem. /nyní se to zlepšuje/. Rodina drží pohromadě / široké příbuzenstvo = často se navštěvují/
- III. Mezilidské vztahy** Martin je rád mezi lidmi, kladně se vyjadřuje nejen o rodičích, ale i kamarádech a spolužácích ve škole. Rád komunikuje a naslouchá.
- IV. Materiální potřeby** Martin si nestěžuje na nedostatek, dostává občas peníze nejen od rodičů, ale i od babičky a od příbuzných. Vnímá fakt, že rodičům se v poslední době snížil příjem, tedy že si nemůžou spoustu věcí dovolit, ale chápe to a peníze si nevynucuje.

- V. Celková spokojenost se životem** V životě je spokojený, daří se mu ve škole, která ho baví, protože může trávit čas s kamarády. Co se týče budoucnosti – chtěl by hodně cestovat.
- VI. Výchova** Rodiče jsou shovívaví a tolerantní, v rodině se problémy řeší domluvou, přísnější tresty se nevyskytují. Martin není příliš kontrolován, je mu ponechána volnost.
- VII. Hodnocení rodičů** Martin je rozumný a inteligentní – na svůj věk až možná moc „vyspělý“. Je pozorný a ohleduplný k okolí.

„MAJAJA“

Jan, 14 let

Vybrané potřeby /indikátory/ A I K G P

- I. Zdraví** Honza se cítí celkem zdravý, měl problémy s vazy na koleně a hrozilo, že bude muset skončit se sportem. Někdy cítí únavu, ale celkový zdravotní stav hodnotí jako dobrý.
- II. Rodina** Má pocit, že rodiče ho stále hlídají a kontrolují, chtěl by více prostoru pro „sebe“. Přiznává, že kvůli tomu doma bývá někdy dusno. Myslí si, že to je tím, že jsou oba bez práce. Rodičům se snaží doma pomáhat; má pocit, že to není dostatečně doceněno. Celkově se s nimi ale snaží vycházet.
- III. Mezilidské vztahy** Honza se snaží s lidmi vycházet, má kamarády, ale netráví spolu tolik času. /chtěl by více/. Velkou zálibou je pro něj internetový chat, pojem „mezilidské vztahy“ pro něj znamená spíš komunikaci přes internet.
- IV. Materiální potřeby** Ekonomickou situaci v rodině vnímá jako špatnou. Kapesné nedostává, rodiče si často stěžují, že nemají peníze. Cítí se kvůli tomu znevýhodněn ve skupině.

- V. Celková spokojenost se životem** Cítí se „celkem“ spokojený, ale mohlo by to být lepší. Co se týče budoucnosti – Honza se těší, až ho rodiče přestanou hlídat a kontrolovat. Chtěl by na školu do jiného města, aby mohl bydlet na internátu.
- VI. Výchova** Rodiče jsou přísní a nesmlouvaví. Často používají tresty. Má pocit, že ho stále považují za „malého kluka“.
- VII. Hodnocení rodičů** Honza je šikovný, ale má svou hlavu. Je paličatý a umíněný. Často je náladový. Snaží se ho držet zkrátka, aby se nedostal do problémové party.

„LUDALIK“

Libor, 15 let

Vybrané potřeby /indikátory/ A E G L P

- I. Zdraví** Libor nepocítuje žádné vážnější zdravotní problémy. Cítí se v dobré kondici, u doktora dlouho nebyl.
- II. Rodina** Doma všechno klape, stěžuje pouze si na občasnou „ponorkovou nemoc“. Rodiče jsou pořád doma, dívají se na televizi, někdy spolu nemluví. Bratra vidí málo, moc spolu nevychází. Rodiče se snaží, chtějí, aby z něj „něco bylo“. Libor jim doma pomáhá, snaží se jim neodporovat.
- III. Mezilidské vztahy** Má spoustu kamarádů, vodí si často kamarády domů, hrají počítačové hry, u kterých se odreaguje. Ve škole se snaží moc se neprojevat, obtížně navazuje komunikaci s dospělými lidmi, má problémy s některými učiteli.
- IV. Materiální potřeby** Dostává pravidelné kapesné od rodičů, nejčastěji si kupuje věci na počítač. Uvádí, že je skromný a s kapesným vyjde. Těší se, až si bude moci jednou vydělávat, že si koupí, co bude chtít a nebude se muset ptát.

V. Celková spokojenost se životem V životě je spokojený, chtěl by jednou dělat něco pořádného, aby se o něm vědělo. Považuje za důležité, že má dobré kamarády.

VI. Výchova Rodiče ho příliš nehlídají, dávají mu volnost. Je to podle něj tím, že mají svých starostí dost. Když ho za něco trestají, tak často to nedodrží a trest mu prominou.

VI. Hodnocení rodičů Libor je šikovný kluk a skromný. Nikdy jim nic nevyčítal, žádné zvláštní nároky nemá. Dělají si o něj starost, aby se v životě uměl prosadit. Je málo komunikativní a někdy má pocit, že má svůj svět.

„JOLEPEN“

Pepa, 16 let

Vybrané potřeby /indikátory/ D E N O P

- I. Zdraví** Pepa nepociťuje žádné zdravotní komplikace, přiznává, že má někdy potíže se soustředěním.
- II. Rodina** V rodině panuje někdy napjatá atmosféra, která je „nakažlivá“. Jinak ale celkově s rodiči vychází, má je rád, se starší sestrou si rozumí, mají společné zájmy.
- III. Mezilidské vztahy** Má pár starších kamarádů, často spolu vyráží na různé „akce“. Cítí se nejlépe mezi lidmi, které dobře zná, s novými lidmi se neseznamuje lehce. Ve škole patří k tichým žákům, nechce být moc nápadný, s vrstevníky si příliš nerozumí. Má převážně starší kamarády.
- IV. Materiální potřeby** Stěžuje si, že pořád šetří a stále nic nemá. Od rodičů dostává kapesné sporadicky, spíš od „babiček“. Chtěl by si našetřit na snowboard, aby mohl v zimě jezdit s kamarády na hory.

- V. Celková spokojenost se životem** Udává, že by to „mohlo být lepší“. Budoucnost zatím neplánuje, uvidí, kam se dostane na školu. Představu o tom, co by chtěl dělat, nemá.
- VI. Výchova** Rodiče ho příliš nehlídají, když ho za něco trestají, tak mírně. Vždy se dá s nimi nějak dohodnout. Zdá se mu, že na starší sestru jsou přísnější.
- VII. Hodnocení rodičů:** Pepa je vnímavý a chytrý. Nemá sice dobré školní výsledky, ale je „přirozeně inteligentní“. Je samostatný. Věří mu, a proto ho ani příliš nekontrolují.

„MITEJAMAME“

Markéta, 16 let

Vybrané potřeby /indikátory/: A C F K M

- I. Zdraví** Markéta se cítí zdravá, je plná energie a elánu. Udává, že nikdy neměla vážnější zdravotní komplikace. Je veselá, rozhovor si užívá.
- II. Rodina** V rodině se cítí v bezpečí. Vnímá ji jako důležitou a oceňuje, že dokáží všichni držet pohromadě. Se sourozenci si rozumí, stýkají se sice málo, protože oba jsou na studiích, ale vždy se na ně těší.
- III. Mezilidské vztahy** S lidmi si rozumí, ráda si povídá, dokáže se dobře vcítit a odhadne, co si lidé myslí. Nemá problémy navazovat nové kontakty. Těší se, až bude na střední škole, že pozná nové lidi.
- IV. Materiální potřeby** Necítí nedostatek. Dostává občas nějaké peníze, ale moc neutrácí, snaží se spíše šetřit. Peníze nepovažuje za příliš důležité. Finanční situaci rodiny posuzuje jako průměrnou.

- V. Celková spokojenost s životem** Markéta se na svět dívá optimisticky, těší se z každého dne. Plánuje do budoucna, chtěla by se věnovat tanci nebo umění.
- VI. Výchova** V rodině se neuplatňují tresty, a když, tak zřídka. Spíše se rodiče snaží motivovat odměnami, problémy se řeší společně. Komunikace v rodině je dobrá, všechno je postavené na důvěře.
- VII. Hodnocení rodičů.** Markéta je samostatná, psychicky odolná, problémy si nepřipouští. Je oblíbená a komunikativní. Snaží se pomáhat, vidí svět racionálně, je psychicky vyrovnaná.

„HOTEONKA“

Katka, 14 let

Vybrané potřeby /indikátory/ C E G K O

- I. Zdraví** Nepocituje žádné výraznější zdravotní problémy, působí poněkud apaticky, odpovídá s nezájmem.
- II. Rodina** S rodiči nemá žádný problém, s mladším bratrem se občas hádají, ale v rámci běžných sourozeneckých vztahů. Často jezdí na návštěvy k příbuzným, rodina drží pohromadě, navzájem si pomáhají, což oceňuje.
- III. Mezilidské vztahy** Má několik dobrých přátel, obecně se snaží s lidmi vyjít v dobrém. Dlouho trvá, než si někoho „pustí k tělu“.
- IV. Materiální potřeby** Chtěla by větší kapesné, aby si mohla koupit kvalitnější oblečení. Myslí si, že rodiče by mohli být štedřejší.

- V. Celková spokojenost se životem** Cítí se celkem spokojená, konkrétní plány, co by jednou chtěla dělat nemá; chtěla by se jednou dobře vdát, aby byla ekonomicky zajištěná
- VI. Výchova** Rodiče vyžadují poslušnost, chtějí klid, používají trestů v podobě různých zákazů, hlavně táta. Často však zároveň tresty prominou. Celkově je podle ní výchova spíše volnější.
- VII. Hodnocení rodičů** Katka je někdy náladová, rozmrzelá, občas lenivá. Věci dělá z nezájmem. Věří, že je to přechodný stav.

„PEJIPA“

Jirka, 14 let

Vybrané potřeby /indikátory/ A C F G M

- I. Zdraví** Necítí se moc dobře, stěžuje si na chronickou rýmu a problémy s průduškami. Je často nemocný, má velké absence ve škole.
- II. Rodina** S rodiči vychází „celkem“ dobře. Má pocit, že jsou příliš přísní. Atmosféra v rodině je někdy napjatá. Má rád dědu, často k němu jezdí na návštěvy. Se starším bratrem si rozumí, pomáhá mu se školou.
- III. Mezilidské vztahy** Opravdových kamarádů má pouze pár. Ve škole s ním spolužáci moc nekomunikují.
- IV. Materiální potřeby** Dostává kapesné od dědy, nedostatek necítí. Celkovou finanční situaci v rodině vnímá jako špatnou, rodiče se často kvůli penězům hádají.

- V. Celková spokojenost se životem** Cítí se vcelku spokojený, chtěl by být kuchařem, vaření ho baví. Chtěl by být hlavně zdravý.
- VI. Výchova** Rodiče se snaží vést k disciplíně, často se uchylují k trestům.
- VII. Hodnocení rodičů:** Jirka je nesoustředěný, potřebuje tvrdou kázeň. V poslední době se zhoršil ve škole.

Výsledky kvalitativního výzkumu – celkové zhodnocení:

Zdraví Téměř všichni respondenti označovali svůj zdravotní stav za uspokojivý až velmi dobrý. Zůstává však otázkou, nakolik jsou schopni skutečný stav svého zdravotního stavu posoudit a zda-li v případě nějakých potíží jsou ochotni tuto skutečnost sdělit.

Rodina V tomto tematickém okruhu se odpovědi velmi lišily. Ukázalo se, že tam, kde se v rodině uplatňuje spíše **komunikace** a **diskuse**, je vztah k rodičům vřelejší a důvěrnější. Tento vztah je také zřejmě posilován, udržuje-li rodina širší sociální vazby – příbuzenstvo, známí atd. Označoval-li respondent atmosféru v rodině za napjatou, projevilo se to na negativně na hodnocení jeho celkové životní spokojenosti a naopak. Ačkoli rozhovor s dětmi probíhal za nepřítomnosti rodičů, je otázkou, nakolik mi respondenti důvěřovali a popisovali skutečný stav.

Mezilidské vztahy Zdá se, že děti, kteří vedou aktivní život, plánují, udávají spíše uspokojující mezilidské vztahy. Obecně se však výpovědi velmi lišily, a tato proměnná závisí na mnoha faktorech, jejichž prozkoumání je značně složité.

Materiální potřeby Deprivace v uspokojování materiálních potřeb je u dětí nezaměstnaných rodičů znatelná, ovšem výjimečně je považována za nějakou „křivdu“. V rodinách, kde je atmosféra vyrovnaná, kde rodiče s dětmi diskutují a udržují „přátelské“ vztahy, udávají děti pochopení pro obtížnou finanční situaci a obecně hovoří o „ochotě“ rodičům pomáhat.

Celková spokojenost se životem Ukazuje se, že pokud mají děti hodnotit celkovou spokojenost, hodnotí ji kladně. Často používají přízvisek „celkem“, „v podstatě“ atd. Myslím, že u dětí středního školního věku, jsou otázky, týkající se celkové životní spokojenosti, obtížně zodpověditelné. Součástí tohoto okruhu byly i otázky, pátrající po dalším směřování života. Tady děti rozlišovaly dvě dimenze „být“ a „mít“. U dětí z rodin, kde byly oba nezaměstnaní rodiče a ve kterých byla pocíťována ekonomická deprivace jako naléhavá, se děti pohybovaly spíše v rovině „mít“.

Výchova Zdá se, že sledujeme-li kterýkoli jev u dětí, je výchova podstatnou veličinou. Výchova v rodinách je hlavní prostředek interakce mezi rodičem a dítětem. Lze vystopovat některé tendence, jejichž platnost by však stálo za to ověřit na širším výzkumném vzorku: zdá se například, že je-li výchova volná, bez kontroly, jsou odpovědi a názory respondentů nejisté, plné vyhýbavých argumentů. Je-li v rodině výchova spíše demokratická, zdá se, že respondent /dítě/ chápe celkovou životní situaci v nadhledu – má přehled o tom, co se děje, je jistý a vykazuje i vyšší celkovou spokojenost.

Příloha

Formulace základních otázek ke kvalitativní části výzkumu:

Zdraví:

Když se zamyslíš nad svým současným zdravotním stavem, jak bys ho stručně zhodnotil?

Zkus se zamyslet, jaké nálady se u tebe v poslední době objevují.

Rodina:

Jak vycházíš s rodiči?

Jak vycházíš se sourozenci?

Jak vychází celkově vaše rodina s širším příbuzenstvem?

Pokus se charakterizovat atmosféru, která panuje ve vaší rodině.

Jak tráví rodiče svůj čas?

Co bys chtěl, aby se změnilo ve vaši rodině?

Mezilidské vztahy

Jak bys zhodnotil způsob, jakým obecně vycházíš s lidmi?

Jak vycházíš se svými kamarády?

Co proto znamená, když se řekne „dobré mezilidské vztahy“?

Materiální potřeby

Dostáváš od rodičů nějaké kapesné?

Co pro tebe znamenají peníze?

Jak vnímáš celkovou finanční situaci v rodině?

Celková životní spokojenost

Jak si celkově spokojený se svým dosavadním životem? Co by se podle tebe mohlo v budoucnu zlepšit?

Jak si představuješ svoji budoucnost? Máš nějaké plány?

Výchova

Máš pocit, že tě rodiče často hlídají a kontrolují?

Když něco provedeš špatně, jak na to reagují rodiče?

Myslíš si, že chápou tvoje zájmy a potřeby?

Hodnocení rodičů

Jak byste charakterizovali stručně své děti?

Pokuste se zamyslet, jaký život žijí.

Závěrečné zamyšlení:

Potvrdilo se, že téma „kvalita života“ není snadné uchopit – a to nejen pro samotného výzkumníka, ale i pro respondenty. Obzvláště těžko uchopitelné je toto téma, jak se zdá, u dětí. Většina empirických výzkumů kvality života u dětí se týkala zdravotně či jinak výrazně znevýhodněných jedinců. Chceme-li zkoumat děti „zdravé“, je nutné zacílit výzkum směrem

k hlubšímu pojetí kvality života. Tedy k hodnotám, hodnotovému systému, k celkovému směřování života nebo ke spokojenosti s dosahováním cílů. Zde ovšem výzkum naráží na další úskalí – tyto veličiny jsou u dětí nestálé, nehotové, obtížně se dětem vysvětlují a obtížně se měří. Do hry také vstupují rodiče – respektive výchova, která může výsledky zkreslovat a interpretaci znesnadňovat.

Myslím, že kvalita života u dětí bude nadále zkoumána a diagnostická metoda zpřesňována, ale že tato problematika je tak komplexní a obsáhlá, že přinese vědcům vždy spíše víc otevřených otázek a námětů pro další zkoumání než jednoznačných odpovědí.

Seznam použité literatury:

BUCHTOVÁ, B. *Nezaměstnanost, psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN. 80-247-9006-8.

BUCHTOVÁ, B. Kvalita života dlouhodobě nezaměstnaných. *Československá psychologie*, 2004, roč.48, č.2, s.121-135

DRAGOMIRECKÁ, E. – ŠKODA, C. Kvalita života. Vymezení, definice a historický vývoj pojmu v sociální psychiatrii. *Č.S.Psychiatrie*, 1979, roč.93, č.2, s.102-103

ČÁP, J. *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. Praha: SPN, 1990. ISBN.80-04-22967-0.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.

HNILICOVÁ, H. *Kvalita života a její význam pro medicínu a zdravotnictví*. Zdravotnické noviny, roč. 03, č. 005, 2003, 27 s.

HOSKOVCOVÁ, S. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada publishing, 2006. ISBN 80-2471-424-8.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-536-0.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-551-2.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie nemoci*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0179-0.

MAREŠ, J. a kol. *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. Brno: MSD, 2006. ISBN 80-86633-65-9.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Kvalita života v kontextu ztráty práce*. In BUCHTOVÁ, B. *Psychologie a medicínské aspekty nezaměstnanosti*. Brno: MU, 2000. s. 17 – 22. ISBN 80-210-2425-9.

MAREŠ, P. *Sociologie chudoby*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-901424-9-4.

MAŘÍKOVÁ, I. *Sociologie rodiny*. Praha. SLON, 2002. ISBN 80-86429-05-9.

MATĚJÍČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-75-3.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0628-1.

PELIKÁN, J. *Pomáhat být*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0345-4.

SLOVÁČEK, L. – SLOVÁČKOVÁ, B. – JEBAVÝ, L. – NLAŽEK, M.-
KUČEROVSKÝ, J. Kvalita života nemocných – jeden z důležitých parametrů
komplexního hodnocení léčby. *Vojenské zdravotnické listy*, 2004, roč.73, č.1,
s.6-11

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

STŘELEČEK, S. *Kapitoly z rodinné výchovy*, Praha. Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-84-8.

SVATOŠ, T., ŠVARCOVÁ, E. Indikátory kvality života žáků základní školy. In
Kvalita života u dětí a dospívajících I. Brno: MSD, 2006, s.171-182. ISBN 80-86633-65-9.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4.

VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80.7231-994-4.

WÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

Diplomové práce

GARTNEROVÁ, M. *Vliv nezaměstnanosti na kvalitu života rodiny*.
Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fak., Katedra sociální pedagogiky.
2006

Elektronické zdroje:

www.who.org

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz>

